

НУБІП України

НУБІП України

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА

РОБОТА

13.05 – КМР.1718 «С» 2021.23.10.013. ПЗ

ВЛАСВ ВАЛЕРІЙ ГРИГОРОВИЧ

2022 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет землевпорядкування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
управління земельними
ресурсами
О.С.Дорош
« »
2021 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

СТУДЕНТУ

Власву Валерію Григоровичу

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітня програма Геодезія та землеустрій

Магістерська програма Охорона земель

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Наукові підходи до організації використання земель лісового фонду (на прикладі Сарненської територіальної громади Рівненської області)»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 09.11. 2021 року № 1795 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру за 10 днів до захисту.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: загальна інформація про об'єкт дослідження, карти-схеми території територіальної громади, статистичні дані.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи організації використання земель лісового фонду;
2. Сучасний стан земель лісового фонду та лісокористування в Україні;
3. Раціональне використання та охорони земель лісового фонду Сарненської територіальної громади Рівненської області.

Дата видачі завдання « » 2021 року

Керівник магістерської

кваліфікаційної роботи

М.П. Купріянич

Завдання прийняв до виконання

В.Г.Власв

РЕФЕРАТ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна магістерська робота складається із вступу трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі досліджено теоретичні основи організації використання земель лісового фонду, зокрема розглядається поняття та склад земель лісового фонду України, їх правовий режим та особливості управління землями лісгосподарського призначення.

У другому розділі проаналізовано сучасний стан земель лісового фонду та лісокористування в Україні, виявлено існуючі проблеми використання земель лісгосподарського призначення, зокрема, досліджено проблему самостійних лісів та особливості охорони, захисту та відтворення лісів в Україні.

У третьому розділі проаналізовано сучасний стан лісового фонду Сарненської територіальної громади Рівненської області, виявлено, що основними проблемами є порушення земель лісгосподарського призначення внаслідок незаконного видобутку бурштину та рекультивация таких земель, відповідно обґрунтовано шляхи раціонального використання та охорони земель лісового фонду даної територіальної громади.

Дана робота також містить таблиці, діаграми, картосхеми які доповнюють зміст дослідження та вирішення поставлених завдань.

У висновках узагальнено сутність проблеми організації використання земель лісового фонду, обґрунтовано шляхи раціонального використання та охорони земель лісового фонду Сарненської територіальної громади Рівненської області.

Ключові слова: землі лісового фонду, охорона земель, раціональне використання земель.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи організації використання земель лісового фонду	8
1.1 Поняття та склад земель лісового фонду України.....	8
1.2 Правовий режим земель лісгосподарського призначення.....	16
1.3 Особливості управління землями лісгосподарського призначення.....	23
РОЗДІЛ 2. Сучасний стан земель лісового фонду та лісокористування в Україні	30
2.1 Сучасний стан та існуючі проблеми використання земель лісгосподарського призначення в Україні.....	30
2.2 Проблем самосійних лісів.....	34
2.3 Особливості охорони, захисту та відтворення лісів в Україні.....	40
РОЗДІЛ 3. Раціональне використання та охорони земель лісового фонду Сарненської територіальної громади Рівненської області	47
3.1 Сучасний стан земель лісового фонду Сарненської територіальної громади.....	47
3.2 Проблеми використання порушених земель лісгосподарського призначення Сарненської територіальної громади Рівненської області, внаслідок видобутку бурштину.....	55
3.3 Раціональне використання земель лісового фонду як сучасний напрям їх сталого розвитку.....	64
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

НУБІП України

ВСТУП

Актуальність роботи. Ліси виконують важливу функцію формування і стабілізації природного середовища існування людини. Однак, загострення конфліктів з приводу використання земельних ресурсів як просторового базису лісових екосистем, збереження якісних властивостей лісових ґрунтів є вагомим проблемою в Україні. Вирішення цього завдання потребує управлінських рішень, які стосуються не лише лісів, а й потребують звернення уваги на аспекти, пов'язані із землекористуванням, зокрема актуальним є обґрунтування наукових підходів до організації використання земель лісового фонду.

Метою даної магістерської кваліфікаційної роботи є науковий аналіз використання земель лісового фонду, визначення та обґрунтування заходів підвищення ефективності використання таких земель. Для досягнення мети у роботі були поставлені наступні завдання:

1. обґрунтувати теоретичні основи організації використання земель лісового фонду.
2. проаналізувати сучасний стан земель лісового фонду та лісокористування в Україні.
3. запропонувати шляхи раціонального використання та охорони земель лісового фонду Сарненської територіальної громади Рівненської області.

Предметом дослідження є науково-методологічні підходи до організації використання земель лісового фонду.

Об'єктом - землі лісового фонду Сарненської територіальної громади.

Методи дослідження: абстрактно-логічний, статистико-економічний (розраховано та проаналізовано сучасний стан земель лісгосподарського призначення), порівняльний і графічний (дослідження стану земель лісгосподарського призначення та оцінювання ефективності їх

використання), монографічний (узагальнення досліджень вітчизняних і зарубіжних інкл, що покладено в основу стратегії збалансованого користування землями лісогосподарського призначення).

Наукова новизна результатів дослідження.

У ході дослідження проаналізовано сучасний стан використання земель лісового фонду, визначено проблеми та обґрунтовано першочергові заходи, реалізація яких сприятиме раціональному лісочористуванню. Встановлено, що Рівненська область належить до територій з доволі високим показником

залісненості (понад 36 %). Проте на сучасному етапі розвитку лісові

ландшафти (зокрема і на території досліджуваної територіальної громади) зазнають значної трансформації внаслідок негативного антропогенного впливу та нерационального використання земель лісового фонду. В

більшості випадків лісові ресурси використовуються надмірно, а це як

правило, призводить до порушення нормального стоку поверхневих і підземних вод території, посилюються повені та паводки, активізуються процеси ерозії ґрунтів, замулюються канали і водойми, докорінно змінюються кліматичні умови та інше. Для вирішення вказаних проблем у

магістерській роботі запропоновано механізми раціонального використання

земель лісового фонду.

Практичне значення даної роботи полягає у дослідженні наукових підходів та обґрунтовані шляхів й механізмів раціонального використання та охорони земель лісового фонду Сарненської територіальної громади

Рівненської області.

Структура магістерської кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ 1. Теоретичні основи організації використання земель лісового фонду

1.1 Поняття та склад земель лісового фонду України

Ліс є важливою складовою біосфери, який підтримує її сталість, забезпечує саморегуляцію, кругообіг речовин та енергії, а також виконує інші екологічні функції. Згідно з ДСТУ 3404-96 “Лісівництво. Терміни та визначення”, ліс являє собою елемент географічного ландшафту, який складається із сукупності землі, дерев, що займають панівне положення, чагарників, надґрунтового покриву, тварин і мікроорганізмів, які у своєму розвитку взаємопов’язані, впливають одне на одного та на довкілля.

Відповідно до Лісового кодексу України, до земель лісогосподарського призначення належать лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства. [25]

Що вужче поняття земель лісогосподарського призначення розкривають норми ст.55 Земельного кодексу України, згідно з ч.1 якої, до земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства [20]. Крім того, для усунення неправильного тлумачення, нормою ч.2 цієї ж статті встановлено, що до земель лісогосподарського призначення не належать землі, зайняті: а) зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; б) окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і

садових ділянках, законодавець виділяє два види земель лісогосподарського призначення: лісові землі та нелісові землі [20].

У Лісовому кодексі України під лісовими землями розуміються землі, на яких розташовані лісові ділянки, а Земельним кодексом України вони визначаються як землі, вкриті лісовою рослинністю. Поняття лісової ділянки визначено ч.4 ст.1 Лісового кодексу України, яка є ділянкою лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до цього кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. [25] Крім

того, лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісогосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок належать лісові ділянки, зайняті незімкнутими лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами. [20, 25] Поділ земель лісогосподарського призначення на лісові та нелісові землі має важливе

значення для лісового господарства, основною метою якого є лісовідновлення, та залежить від специфіки ведення такого. [21, 28, 51]

Лісове господарство є галуззю економіки, завданнями якої є лісовирощування, збереження та використання лісів, при цьому воно включає в себе елементи лісової промисловості (різні види рубок лісу), сільського господарства (побічне лісове користування, лісогосподарське землекористування), капітального будівництва (дорожнє та інше будівництво).

Загальна площа лісових ділянок України становить 10,4 млн га. Лісистість України становить 15,9%, але у порівнянні з країнами Європейського континенту - це низький відсоток. (Табл. 1). За останні 50 років лісистість країни зросла майже в 1,5 рази, а запас деревини - в 2,5

рази. Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2,1 млрд куб. м. Загальна середня зміна запасу сягає 35 млн куб. м. Середня щорічна зміна запасу на 1 га у лісах Держлісагентства дорівнює 3,9 куб. м і коливається від 5,0 куб. м у Карпатах до 2,5 куб. м у Степовій зоні. Відбувається поступове збільшення запасу, що підтверджує значний економічний і природоохоронний потенціал лісів України. Найбільшу питому вагу мають середньовікові деревостани – 45%, стиглі і перестиглі становлять майже 17%. Середній вік деревостанів становить близько 60 років, відбувається поступове старіння лісів, що впливає на їх санітарний стан. Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна (*Pinus silvestris*), дуб (*Quercus robur*), бук (*Fagus sylvatica*), ялина (*Picea abies*), береза (*Betula pendula*), вільха (*Alnus glutinosa*), ясен (*Fraxinus excelsior*), граб (*Carpinus betulus*), ялиця (*Abies alba*). Хвойні насадження становлять 43% за гальної площі, зокрема сосна – 35%. Твердолистяні насадження – 43%. [36, 37, 43]

Таблиця 1. Лісистість країн Європи [43]

Країна	Загальна площа території країни, тис. га	Площа вкритих лісом земель, тис. га	Відсоток лісистості
Швеція	45218	27264	60,3
Фінляндія	33814	21883	64,7
Франція	54919	15156	27,6
Іспанія	50596	13509	26,7
Німеччина	35702	10740	30,1
Туреччина	77945	9954	12,8
Італія	30132	9857	32,7
Україна	60370	9491	15,7
Польща	31268	8942	28,6
Норвегія	32376	8710	26,9

Ліси України за призначенням і розміщенням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі

рекреаційні, естетичні виховні та інші) функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси в Україні є власністю держави. Ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності українського народу.

Від імені українського народу права власника на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи. [25]

Ліси та лісове господарство України мають певні особливості порівняно з іншими європейськими країнами:

- відносно низький середній рівень лісистості території держави;
- зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим), які мають істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;
- переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (до 50%) з обмеженим режимом використання;
- високий відсоток заповідних лісів (13,7%), який має стійку тенденцію до зростання;
- історично сформована ситуація із закріпленням лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям більш ніж п'ятдесяти міністерств і відомств);
- значна площа лісів (3,5 млн. гектарів) зростає у зоні радіоактивного забруднення;
- половина лісів України є штучно створеними і потребує посиленого догляду. [11,12,13, 64]

Ліси по території України розташовані дуже нерівномірно. Вони сконцентровані переважно в Поліссі та в Українських Карпатах. (Мал.1)

Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, том'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечують одержання більшої кількості деревини. [43]

НУБІП УКРАЇНИ

Лісистість України
у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, %

Мал. 1. Лісистість України у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, %*

* Джерело: товариства лісівників України. <https://lta.kiev.ua/nasha-dijalnist/profesiino-pro-lis/objektivna-informacija-shchodo-lisiv.html>

НУБІП УКРАЇНИ

Ліси України згідно ст. 39 Лісового кодексу за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції).

НУБІП УКРАЇНИ

2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);

3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);

4) експлуатаційні ліси.

Таблиця 2 Розподіл земель лісового фонду за групами лісів [43]

Категорії земель	Ліси природоохоронного, захисного та рекреаційно-оздоровчого значення, тис. га	Ліси експлуатаційного значення, тис. га	Разом, тис. га	% площ лісів	
				Ліси природоохоронного, захисного та рекреаційно-оздоровчого значення	Ліси експлуатаційного значення
Загальна площа земель	6021,6	4760,6	10782,2	56	44
Лісові землі	5506,7	4532,9	10039,6	55	45
Вкриті лісовою рослинністю:					
не зімкнуті лісові культури	109,2	118,1	227,3	48	52
лісові розсадники	14,4	7,0	29,4	66	34
рідколісся, галявини, зруби, згарища, загиблі насадження	203,4	88,5	291,9	70	30
Усього лісів можливих для експлуатації	1338,9	3598,6	4937,5	27,1	72,9
Нелісові землі	514,9	227,7	742,6	69	31

В таблиці 2 наведені відомості про розподіл земель лісового фонду України за категоріями захищеності лісів, які свідчать, що переважну більшість лісового фонду – понад 6 тис. га – складають ліси захисного, рекреаційно-оздоровчого та природоохоронного значення.

Аналіз положень «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 733, дозволяє поділити ліси залежно від основних виконуваних ними функцій на певні категорії: 1) ліси

природоохоронного, наукового, історикокультурного призначення; 2)

рекреаційно-оздоровчі ліси; 3) захисні ліси; 4) експлуатаційні ліси. При

цьому у п. 3 вказаного Порядку зазначено, що ліси, які зростають на одній території і відповідають умовам і ознакам віднесення до різних категорій,

відносяться до тієї з них, для якої у визначеному законодавством порядку

встановлений режим більш обмеженого лісокористування [36]. Так, до

лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення

Кабінет Міністрів України відніс лісові ділянки, що виконують природоохоронну, естетичну функцію, є об'єктами науково-дослідних робіт

на довгочасну перспективу, сприяють забезпеченню охорони унікальних та

інших особливо цінних природних комплексів та історико-культурних

об'єктів, зокрема:

1) розташовані в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

2) розташовані в межах історикокультурних заповідників, меморіальних

комплексів, місць, пов'язаних з важливими історичними подіями,

охоронних зон пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури,

монументального мистецтва;

3) унікальні за породним складом, продуктивністю і генетичними

властивостями лісові ділянки, на яких зростають реліктові, ендемічні види

дерев, що мають велике наукове значення [36].

Разом з цим до рекреаційно-оздоровчих лісів відносяться лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, зайняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення і розташовані у межах:

- 1) міст, селищ та інших населених пунктів;
- 2) округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів;
- 3) поясів зон санітарної охорони водних об'єктів;
- 4) у лісах зелених зон навколо населених пунктів;

5) поза межами лісів зелених зон, що виділяються за відповідними нормативами [36].

До категорії захисних лісів відносяться лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема:

- 1) лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів);
- 2) лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць і автомобільних доріг; 3) лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси);

4) лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 м. з кожного боку (у гірських районах ширина смуг лісів у разі потреби може бути збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень до розмірів, що забезпечують захист залізниць і безпеку руху;

5) лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 м. з кожного боку дороги (для забезпечення захисту зазначених доріг і безпеки руху у гірських районах ширина смуг лісів у разі потреби може бути збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень);

6) лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів;

7) інші лісові ділянки (смуги лісів), які не мають ознак віднесення до категорії захисних лісів, розташовані на схилах балок і річкових долин (байрачні ліси) серед безлісної місцевості та мають площу до 100 га [36]. До категорії експлуатаційних лісів відносяться лісові ділянки, що не зайняті

лісами природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчими та захисними лісами (категорії лісів з особливим режимом некористування). Експлуатаційні ліси призначені для задоволення потреб національної економіки у деревині [36, 51].

1.2 Правовий режим земель лісгосподарського призначення

Мета і завдання правового регулювання, його ефективність значною мірою визначаються вибором оптимальної системи правових засобів, що відповідають характеру суспільних відносин, і які піддаються відповідній регламентації [3, 12, 29, 51]. Держава, враховуючи закономірності розвитку суспільства, визначає потребу у регламентації суспільних відносин, надаючи їм відповідної правої форми. Вплив політичних, соціально-економічних процесів на суспільні відносини, що, зі свого боку, спричиняє

потребу трансформації юридичної форми і її складових частин [41]. Все це не може не відобразитися також і на такому явищі, як правовий режим.

Загальновідомо значення лісового фонду для України та світу загалом.

Адже ліси за своїм призначенням та місцем розташування виконують важливі для держави і суспільства соціально-економічну, екологічну (водоохоронну, захисну, оздоровчу, санітарно-гігієнічну, рекреаційну [13]), господарську, естетичну, виховну та інші функції. З урахуванням цього фактору, та враховуючи особливості правового регулювання сфери користування лісовими ресурсами, ліси в Україні підлягають обов'язковому встановленню й забезпеченню правового режиму охорони з боку держави.

Зазначимо, що від імені народу України права власника на усі природні ресурси, у тому числі і лісові ресурси, здійснюють органи державної влади і місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України [22].

На жаль, сучасний стан правової охорони лісового фонду в Україні знаходиться в незадовільному стані. Нераціональне використання лісових ресурсів (деревини) призвело до того, що з кожним роком українські ліси нещадно знищуються, кількість вирубленої деревини в лісі позапланово – ніким не інспектується.

Основними причинами цієї негативної ситуації слід визнати відсутність дієвого державного контролю за кількісним і якісним складом деревини, яка вирубується; відсутність чіткої деталізації повноважень усіх суб'єктів охорони лісового фонду у спеціальних законах; недосконалість або невідповідність вимогам часу національного законодавства, яке регулює відносини у сфері використання лісового фонду (і навіть неправильне трактування та застосування норм законодавства); непрозорість дозвільних процедур в лісовій галузі. Наслідком цього є значна кількість порушень правового режиму використання лісів, зловживання з боку лісгоспів, а іноді і об'єктів природно-заповідного фонду, які, до речі, зобов'язані зберігати природні цінності відневідної заповідної території [1, 2].

З урахуванням змін у соціально-економічній і політичній сферах пов'язаних з проведенням ряду реформ, у тому числі й у сфері державного управління використанням та охороною лісів, а також продовження процесу адаптації українського адміністративного законодавства до норм європейського законодавства, проблема визначення поняття «правовий режим лісового фонду», його елементів в контексті систематизації законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють сферу управління лісовим фондом в Україні, є недостатньо дослідженою і вимагає комплексної наукової розробки та висвітлення. Залишається

актуальним також пошук шляхів удосконалення правового режиму використання й охорони лісового фонду, як важливого компоненту природоохоронного комплексу України [39, 43].

У сучасному розумінні правовий режим лісів визначається як встановлений правовими нормами порядок та умови використання лісів, забезпечення й охорони прав власників лісів та лісокористувачів, здійснення державного управління лісовими ресурсами, контролю за використанням лісу і додержання лісового й екологічного законодавства [43, 63].

Фактично правовий режим використання лісового фонду в Україні реалізується через механізм правового регулювання, яким встановлюється та забезпечується порядок реалізації норм права у цій сфері. З урахуванням цієї особливості, правовий режим охорони та використання лісового фонду варто розглядати як:

- характеристику об'єкта правовідносин, пов'язаних із лісовими ресурсами;
- сукупність правових норм, що встановлюють порядок надання, використання і охорони лісових ресурсів;
- сукупність прав і обов'язків (у тому числі виду відповідальності) суб'єктів правовідносин, що складаються у сфері використання і охорони лісового фонду.

Також щоб охарактеризувати правовий режим охорони земель лісового фонду, виділяють такі його елементи.

а) право власності на ліси;
б) право користування лісовими ресурсами; порядок управління та зміни правового режиму використання лісів;

в) повноваження (права та обов'язки) суб'єктів щодо використання і охорони лісових ресурсів;

г) підстави і порядок реалізації юридичної відповідальності за порушення норм чинного законодавства в галузі використання і охорони лісових

ресурсів в Україні. Звісно, кожен з елементів правового режиму використання й охорони лісового фонду має свою специфіку порівняно з правовими режимами використання інших природних ресурсів [1, 2, 3].

Зауважимо, що для характеристики правового режиму охорони лісового фонду важливе значення має правовий режим земельних лісових ділянок.

Так, кожна земельна ділянка, незалежно від форми власності чи використання, має своє цільове призначення, яке відносить її до певної категорії земель. Виходячи із правового регулювання земельних лісових

ділянок, доцільно за цільовим призначенням їх поділяти на дві групи:

земельні лісові ділянки, що використовують для цілей, не пов'язаних з веденням лісового господарства, та земельні лісові ділянки, що використовують для цілей, пов'язаних з веденням лісового господарства.

При використанні земельних лісових ділянок для цілей, не пов'язаних з веденням лісового господарства, правовий режим буде залежати від категорії земель. Для цього необхідно враховувати поділ на категорії, передбачений ч. 1 ст. 19 ЗК України [20].

При розгляді правового режиму використання лісового фонду головним питанням сьогодення залишається проблема визначення права власності на

ліси, що вказує на актуальність проблеми правової регламентації механізму реалізації права лісокористування. Так, відповідно до ст. 13 Конституції України первинним суб'єктом права власності на ліси є Український народ.

Саме йому належать земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони [22]. При цьому в Конституції зазначено, що від імені Українського

народу права власника здійснюють органи державної влади та органи

місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Щодо визначення форм власності, то згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ст. 7 ЛК України ліси

можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності [25].

Відповідно, суб'єктами права власності на ліси виступає держава,

територіальні громади, громадяни та юридичні особи. Відповідно до ст. 8 Лісового кодексу України в державній власності перебувають усі ліси

України, крім лісів, що перебувають у комунальній або приватній власності.

Таке право на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету

Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій відповідно до закону [25].

У комунальній власності перебувають ліси в межах населених пунктів, крім

лісів, що перебувають у державній або приватній власності. У комунальній

власності можуть перебувати також і інші ліси, набуті або віднесені до об'єктів комунальної власності в установленому законом порядку (ст. 9 ЛК

України) [25]. Варто відмітити, що право комунальної власності на ліси

реалізується територіальними громадами безпосередньо або через утворені

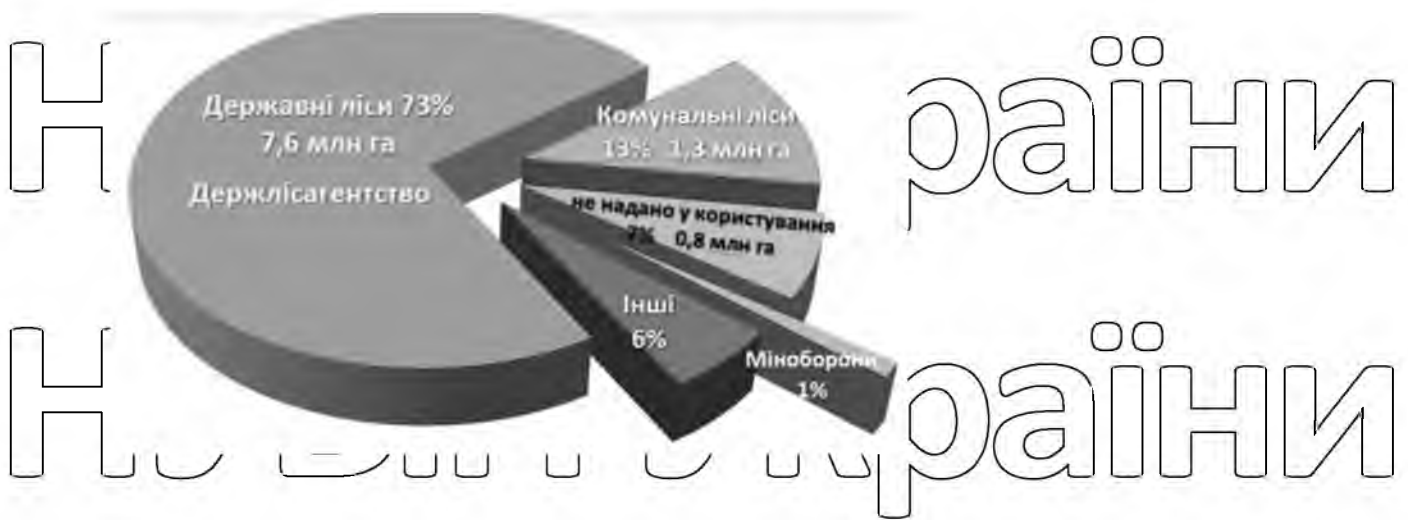
ними органи місцевого самоврядування. При цьому набуття такого права на

ліси відбувається при розмежуванні в установленому законом порядку

земель державної і комунальної власності, а також шляхом передачі

земельних ділянок з державної власності в комунальну та на інших

підставах, не заборонених законом [25, 32]. (Мал. 2)

Мал. 2. Розподіл загальної площі земель лісового фонду України за відомою підпорядкованістю

У цьому аспекті дискусійним є питання щодо права приватної власності на ліси. Так, відповідно до ст. 12 ЛК України громадяни та юридичні особи України можуть безоплатно або за плату набувати у власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств замкнені лісові ділянки загальною площею до 5 гектарів. У разі успадкування лісів визначена їх площа може бути збільшена згідно із законом [25]. Вбачається, що таке обмеження є спірним. Так, враховуючи практичну діяльність фермерських господарств, виявляється, що на лісових ділянках площею у розмірі понад 50 гектарів найефективніше використовується лісовий ресурс, що підвищує рентабельність діяльності цих фермерських господарств. У цьому контексті доцільним є положення ЛК України в яких визначено, що громадяни (фізичні особи) та юридичні особи можуть мати у власності ліси, створені ними на набутих у власність у встановленому порядку земельних ділянках деградованих і малопродуктивних угідь, без обмеження їх площі. Крім того, ліси, створені громадянами та юридичними особами на земельних ділянках, що належать їм на праві власності, перебувають у приватній власності громадян і юридичних осіб. Суб'єктами права приватної власності на ліси є громадяни та юридичні особи України. Ліси, отримані у спадщину

іноземними громадянами, особами без громадянства та іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року. Це право власності стосується також і земель сільськогосподарського призначення. Згідно з ЗК України землі сільськогосподарського

призначення, прийняті у спадщину іноземними громадянами, повинні бути відчужені протягом року. Тому повинні бути визначені чіткі обмеження права власності на ліси іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, і при цьому слід розширити права громадян

України щодо приватної власності на ліси. Загалом, проблема реалізації

права громадян і юридичних осіб на приватну власність на лісові ресурси є неоднозначною. Позитивним фактором є те, що приватна власність у сфері лісокористування стимулює раціональне природокористування, виховує

громадян у дусі бережливого ставлення до природи взагалі і лісу зокрема,

розуміючи особливу роль і цінність лісового фонду для покращення добробуту і благополуччя суспільства, збереження довкілля. З іншого боку, завжди буде наявним ризик недбалого ставлення до земель лісового фонду!

[25, 39, 43]. У такому разі проблему слід вирішувати на

загальнодержавному рівні шляхом розробки державних програм,

удосконалення належної законодавчої бази, яка б відповідала міжнародним нормам й стандартам та вимогам життя, а також створення системи заохочення і стимулювання відповідальної поведінки приватних власників

лісів, і в решті-решт, перегляд інституту адміністративних санкцій і

кримінальних покарань за зловживання власниками лісів свого права при

використанні лісів, у тому числі за нездійснення відповідних заходів з

охорони і відновлення лісів. Також певної значущості набуває питання

врегулювання на правовому рівні механізму забезпечення вільного доступу

громадськості до лісів, які перебувають у приватній власності. Так, у ст. 23

Лісового кодексу України передбачено, що громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, якщо інше не передбачено законом. При цьому питання щодо випадків перебування

громадян у лісах приватної власності не врегульовано нормами лісового законодавства [25].

Наступним елементом правового режиму лісового фонду України є захист та реалізація права лісокористування, яке здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами. Найбільш актуальним сьогодні є питання забезпечення стабільного природокористування, розвитку лісового господарства країни, моніторингу та контролю руху лісопродукції з метою удосконалення системи охорони. У цьому аспекті важливе значення має розвиток системи електронного обліку деревини та лісопродукції в межах Єдиної Державної Системи Електронного Обліку Деревини (далі – Система ЕОД) [40, 42].

1.3 Особливості управління землями лісгосподарського призначення

В Україні існує постійне та тимчасове користування лісами. Постійне лісокористування може бути на землях державної та комунальної власності державними лісгоспами, установами природно-заповідного фонду та спеціалізованими комунальними лісгоспами. Фактично, постійний лісокористувач — це підприємство або установа, яка здійснює управління конкретним лісовим масивом. Тимчасове користування може бути в лісах, що перебувають у всіх формах власності — державній, комунальній, приватній. Поділяється на довгострокове (від 1 до 50 років) та короткострокове (до 1 року). Воно здійснюється без вилучення земельних ділянок у власника лісів. У статтях 19, 20, 21 Лісового кодексу України описано права і обов'язки постійних та тимчасових лісокористувачів. Відповідно до них, усі користувачі без винятку повинні забезпечувати охорону типових та унікальних природних комплексів, рідкісних видів рослин і тварин, зберігати оздоровчі та захисні властивості лісів. Якщо

користувачі використовують лісові ресурси способами, які завдають шкоду довкіллю, не забезпечують збереження оздоровчих, захисних та інших корисних властивостей лісів, негативно впливають на їхній стан та відтворення, то це є підставою припинення права користування лісами. [43].

Для ефективного управління землями лісового фонду та участі громадськості в управлінні лісами потрібно знати яке підприємство є лісокористувачем у певному лісовому масиві.

Загалом певний єдиний алгоритм визначення лісокористувача відсутній. Однак його можна визначити надіславши запит запит на отримання публічної інформації до Держгеокадастру. Варто пам'ятати, що один лісовий масив із чітко відокремленими межами може мати декількох лісокористувачів. Відповідно, найкраще включити до запиту координати всього лісового масиву. Також можлива ситуація, коли лісовий масив не

входить до структури державного агентства лісових ресурсів України. У такому випадку інформацію необхідно отримувати запитом до Держгеокадастру. Після визначення лісокористувача на певній ділянці необхідно підтвердити отриману інформацію, надіславши лісокористувачеві запит на отримання планів лісонасаджень по всіх його

структурних підрозділах (лісництвах). Це дасть змогу не тільки перевірити, чи справді якимсь певне підприємство є лісокористувачем, а й визначити конкретні квартали-виділи. Державне агентство лісових ресурсів є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію

державної політики у сфері лісового та мисливського господарства. Державне агентство лісових ресурсів у кожній області має свої територіальні органи — управління лісового та мисливського господарства.

Ведення лісового господарства на місцевому рівні здійснюють державні підприємства — лісгоспи. Лісгоспи у свою чергу поділяються на територіально-виробничі одиниці лісництва, де відбувається безпосередньо рубка лісу, його відновлення, охорона від пожеж та незаконних рубок. [30, 31, 43].

Головним критерієм ефективності системи управління є досягнення кінцевої мети, тобто достатнє забезпечення земельними ресурсами для функціонування лісових екосистем в умовах конкуренції за наземний простір, повноцінне використання і збереження потенціалу ґрунтів.

Критерії сталого управління лісами і ландшафтами загалом, прийняті на Лісабонській конференції міністрів з питань охорони лісів (1998), мають бути основоположними для формування системи критеріїв ефективного управління землекористуванням в даному контексті. Подібно до сталого управління лісами, управління землями повинно здійснюватись з

урахуванням екологічних та соціально-економічних критеріїв – сукупності основних положень з управління ландшафтами та лісовим господарством. Розглядаючи механізм забезпечення ефективного використання земель для функціонування лісових екосистем як інтегровану систему управління

лісовими та іншими придатними для створення лісів землями, інституційно-правові рамки, а також елементи організаційно-економічного механізму, вважаємо, що для його оцінки критеріїв та індикаторів сталого управління лісами визначених, зокрема, Монреальським процесом та Пан-європейським процесом, недостатньо. Критерії та індикатори сталого

управління лісами не дозволяють в повній мірі ідентифікувати та оцінити дієвість складових механізму. Для оцінки ефективності управління лісовими застосовують такі критерії та відповідні їм індикатори ефективного управління лісовими землями (табл. 2). Вони можуть

застосовуватись на державному рівні управління, окремі критерії та індикатори – на регіональному та місцевому рівнях. [4,6,11].

Таблиця 2

Критерії та індикатори ефективного управління лісовими землями

Критерії	Індикатори
<p>1. Відповідність та сумісність національної нормативно-правової та регулятивної бази управління лісовими землями міжнародним, європейським, регіональним угодам щодо використання, охорони, відтворення природних ресурсів</p>	<p>1.1 Ступінь відповідності та сумісності:</p> <p>а) національних нормативно-правових та регулятивних інструментів щодо лісових земель міжнародним, європейським, регіональним обов'язкового характеру, б) національних нормативно-правових та регулятивних інструментів щодо лісових земель міжнародним, європейським, регіональним добровільного (рекомендаційного) характеру.</p> <p>1.2. Ступінь децентралізації управління лісовими землями.</p> <p>1.3. Ступінь інформованості місцевого населення, його залучення до процесу прийняття рішень та охорони лісових земель.</p> <p>1.4. Ступінь залучення неурядових організацій до процесу прийняття рішень.</p> <p>1.5. Ступінь розвитку ринку земель</p>
<p>2. Відповідність та сумісність ресурсної та природоохоронної нормативно-правової та регулятивної бази</p>	<p>2.1. Ступінь відповідності та сумісності:</p> <p>а) законодавства щодо ландшафтів, земельного, лісового, екологічного, податкового законодавства.</p>

<p>НУБІП</p>	<p>б) підзаконних (регулятивних) секторальних нормативно-правових актів, зокрема, щодо земель та лісів;</p> <p>в) ступінь відповідності та узгодженості секторального законодавства та відповідних</p>
<p>НУБІП</p>	<p>підзаконних нормативно-правових актів.</p> <p>2.2. Ступінь виконання адміністративної реформи та розмежування земель державної та комунальної власності</p>
<p>НУБІП</p> <p>3. Підтримка та збереження потенційної продуктивності ґрунтів лісових земель</p>	<p>3.1. Відповідність насадження типу лісорослинних умов, типу лісу, головних лісоутворюючих порід.</p> <p>3.2. Збереження і відновлення біорізноманіття лісових екосистем.</p>
<p>НУБІП</p>	<p>3.3. Частка еродованих ґрунтів:</p> <p>а) у загальній площі лісового фонду;</p> <p>б) у площі захисних лісів.</p> <p>3.4. Частка площі лісів, що виконують захисні функції у загальній площі лісового фонду:</p> <p>а) ґрунтозахисну;</p> <p>б) агролісомеліоративну;</p> <p>в) водозахисну та водорегулюючу.</p>
<p>НУБІП</p>	<p>3.7. Рівень пріоритету проблем збереження і відтворення продуктивності ґрунтів лісових земель у програмах, планах охорони та відтворення:</p> <p>а) національного рівня;</p> <p>б) регіонального рівня;</p>
<p>НУБІП</p>	<p>в) місцевого рівня</p>

4. Характер використання економічних інструментів, що застосовуються для провадження політики щодо лісових земель

4.1. Кількість міжнародних та регіональних програм заліснення малопродуктивних та еродованих земель.

4.2. Ступінь освоєння фінансових засобів міжнародних та регіональних програм заліснення малопродуктивних та еродованих земель.

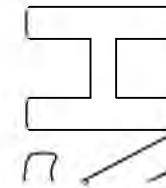
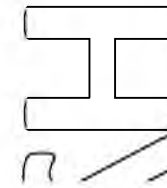
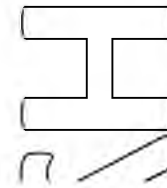
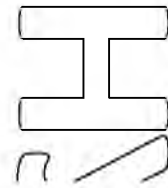
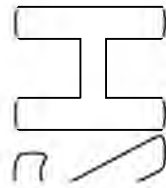
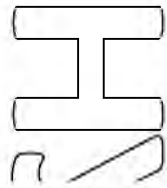
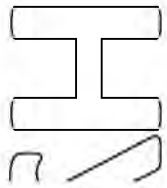
4.3. Частка державного фінансування програм, планів охорони та відтворення продуктивності лісових земель.

4.4. Частка державного фінансування програм, планів заліснення малопродуктивних та еродованих земель:

- а) національного рівня;
- б) регіонального рівня;
- в) місцевого рівня.

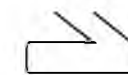
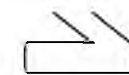
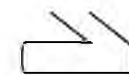
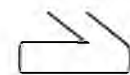
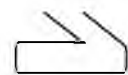
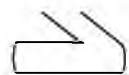
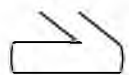
4.5. Ступінь цільового використання коштів від податків (платежів)

Ефективність системи управління визначається тим, наскільки ефективно виконуються окремі функції. Доцільно оцінювати систему управління лісовими та іншими придатними для створення лісів землями залежно від ступеня досягнення цілей кожної функції. (Табл.3)

Цілі при виконанні окремих функцій управління лісовими землями

Функція управління	Максимальні цілі	Мінімальні цілі
Облік	Повноцінне наповнення даними та функціонування узгоджених земельного та лісового кадастрів, ідентифікація всіх можливих об'єктів та суб'єктів оподаткування.	Розмежування земель різних форм власності та встановлення меж ділянок окремих землекористувачів в натурі, оформлення актів права власності/користування. Ідентифікація особливо цінних та вразливих ділянок.
Планування використання	Розроблення річних планів, проектів організації та розвитку лісового господарства. Розроблення у відповідності із територіальними планами розвитку планів розвитку окремих лісовласників та лісокористувачів загалом та їх доступність громадськості	Розроблення планів окремих лісогосподарських та природоохоронних заходів щодо земельних ресурсів.
Організація використання	Організація використання лісових земель відповідає загальній стратегії використання природних ресурсів та охорони довкілля на локальному, регіональному та макрорівнях.	Неузгодженість або конфліктність завдань (цілей, мети) використання земель (земель лісогосподарського призначення).
Мотивація використання	Використання потенційної продуктивності лісових земель для отримання максимальних суспільних та індивідуальних вигод	Використання лісових земель для задоволення мінімальних суспільних та індивідуальних потреб у лісових ресурсах
Моніторинг використання	Наявність централізованих даних моніторингу використання лісових земель всіх землевласників та землекористувачів, що проводиться з необхідною періодичністю та обґрунтованим масштабом.	Наявність даних моніторингу використання лісових земель, особливо цінних та вразливих ділянок окремими землевласниками або землекористувачами, що проводиться з достатньою періодичністю та обґрунтованим масштабом.
Контроль використання	Дотримання положень стандартизації та нормування охорони земель. Залучення міжнародних, державних та громадських інспекторів.	Дотримання планів та проектів господарювання.

2. Сучасний стан земель лісового фонду та лісокористування в Україні

2.1 Сучасний стан та існуючі проблеми використання земель лісогосподарського призначення в Україні

Загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду

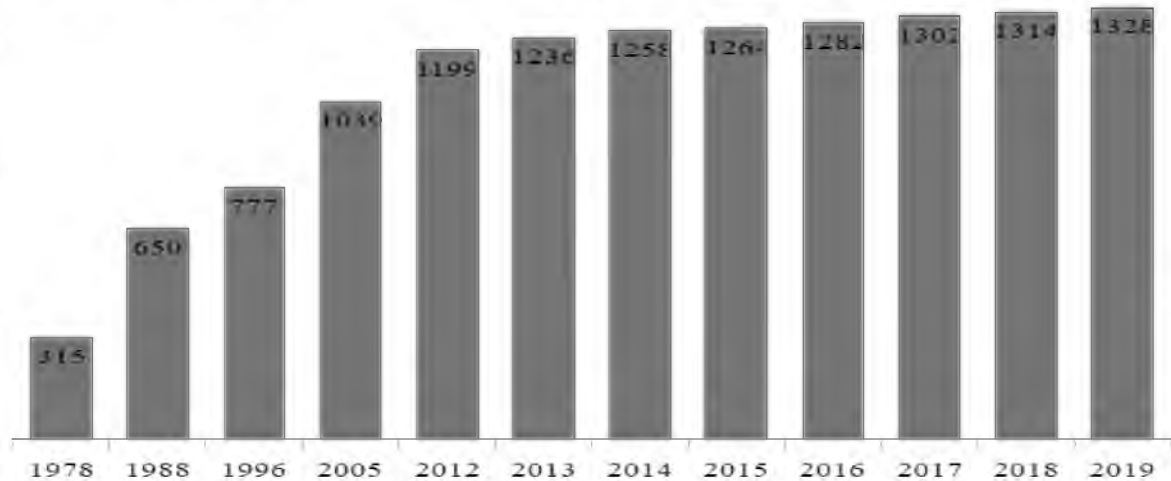
України, становить 10,4 млн га, в тому числі вкриті ліською рослинністю - 9,6 млн га. [5,].

Лісистість України становить 15,9%. Незважаючи на невелику лісистість території, Україна займає у Європі 9-те місце за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. Лісорослинні умови в Україні неоднорідні, тому ліси по території держави розміщені нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7% в Закарпатській до 51,4% в Закарпатській областях. [4, 27].

Переважна більшість лісів перебуває у державній власності. У процесі розмежування земель до комунальної власності можуть бути віднесені близько 1,3 млн га (13%) земельних ділянок лісогосподарського призначення, що знаходяться у постійному користуванні органам місцевого самоврядування. Частина лісів приватної власності складає менше 0,1% загальної площі лісових земель. Близько 800 тис. га лісових земель державної власності не надані в користування та віднесені до земель запасу.

В Україні історично сформована ситуація з закріпленням державних лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств). За відомчим підпорядкуванням, найбільша площа лісових земель (близько 73%) перебуває у користуванні лісогосподарських підприємств, які координуються Держлісагентством. [43].

Половина лісів України належить до штучно створених і потребує посиленого догляду. Близько 0,8 млн. гектарів лісів, що належали колишнім колективним господарствам, знаходяться на землях запасу і перебувають у незадовільному стані (самовільно вирубуються, гинуть від пожеж, хвороб, шкідників тощо). На сьогодні лісів, що належать до сфери управління Держлісагентства, уже заповідано 16,8%. Практично у всіх регіонах заповідність в лісах вища ніж загальнодержавна. Слід відмітити, що за 30 років площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду на лісових землях збільшилась в 4 рази (площа із 315 тис. га у 1978 р. до 1327 тис. га у 2019 р. і заповідність відповідно із 5,5% до 16,8%). Це свідчить про те, що у лісовому господарстві країни створені більш жорсткі критерії щодо принципів господарювання і вони в повній мірі відповідають вимогам Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття. В Україні уже на половині вкритих лісовою рослинністю земель заборонено проведення рубок головного користування.

Мал. 3. Площа заповідних лісів Держлісагентства, тис. га [43].

У лісах, що належать до сфери управління Держлісагентства знаходиться 3295 територій та об'єктів природно-заповідного фонду України площею 1327,8 тис. га, в т.ч.:

- 13 природоохоронних установ, серед яких: 6 природних заповідників

площею 79649 га, 6 національних природних парків площею 70843 га і 1 господарство-парк площею 109 га;

- 1498 заказників площею понад 634,3 тис. га;

- 1164 пам'ятки природи площею 13,5 тис. га;

- 33 регіональних ландшафтних парки площею 177,4 тис. га;

- 525 заповідних урочищ площею 85 тис. га;

- 16 дендрологічних парків площею 0,4 тис. га;

- 47 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва площею 3,6 тис. га.

Із зазначених:

- 297 територій та об'єктів загальнодержавного значення площею 563,3 тис. га.

- 2998 територій та об'єктів місцевого значення площею 764,5 тис. га. [6, 43].

Окрім того, у 2019 році Указами Президента України включено до території ПЗФ більше 48 тис. га лісів, зокрема у сфері управління Державного агентства лісових ресурсів України створено два нових національні природні парки «Бойківщина» та «Кремінські ліси» на загальній площі майже 20 тис. га. [5, 6, 43].

Однак, в умовах зміни клімату потребують перегляду застарілі підходи до ведення лісового господарства, які не забезпечують належної стійкості лісів до змін. Окремим важливим аспектом є охорона лісового біорізноманіття: централізовані системи моніторингу біорізноманіття в лісах не розроблені та не впроваджені, як наслідок - достовірні дані про стан та динаміку лісового біорізноманіття відсутні. Не впроваджуються заходи,

необхідні для попередження деградації лісового біорізноманіття та лісів в цілому.

Існує нагальна потреба в удосконаленні системи інформаційного забезпечення лісоуправління на засадах запровадження національної інвентаризації лісів та удосконалення моніторингу лісів. Також потребує суттєвого реформування система лісовпорядкування. [7,8].

Основними факторами, що зумовлюють скоєння незаконних рубок є:

- складне соціально-економічне становище громадян;
- лісові масиви на землях запасу сільських рад, належним чином не охороняються і не контролюються;
- неврегульованість правового статусу полеганих лісових смуг, які перебували у власності колективних сільськогосподарських підприємств;
- відсутність можливості мати достойний легальний заробіток, наявність великої кількості приватних деревообробних пунктів, які окуповують незаконно добуту деревину та уникають покарань;
- неможливість повноцінного виконання функції державної лісової охорони в південних та східних областях України внаслідок відсутності належного фінансування [3, 23].

2.2 Проблем самосійних лісів

НУБІП УКРАЇНИ

В Україні існує велика кількість необлікованих лісів на сільськогосподарських землях та землях запасу. Точні дані щодо площі необлікованих лісів відсутні, але окремі оцінки свідчать про масштаби в сотні тисяч гектарів. У зв'язку з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва необліковані ліси масово вирубують, а земля повертається до використання в якості ріллі. Тим часом, як країни ЄС витрачають значні ресурси на боротьбу зі змінами клімату та фінансують програми зі збільшення лісистості, в Україні відбувається протилежне [27, 28, 29].

НУБІП УКРАЇНИ

Для вирішення проблеми із самосійними лісами, необхідно передати необліковані ліси на державних (комунальних) землях у постійне користування державним (комунальним) лісогосподарським підприємствам. А на базі необлікованих лісів на землях приватної власності започаткувати ведення приватного лісівництва в Україні за спрощеною, порівняно із державними та комунальними лісами, процедурою.

НУБІП УКРАЇНИ

Це не лише дозволить зберегти стійкі ліси природного походження, які не потребують витрат на створення та догляд, але і дозволить лісогосподарським підприємствам отримати прибуток від їх використання у майбутньому.

НУБІП УКРАЇНИ

В Україні існує велика кількість необлікованих лісів на сільськогосподарських землях та землях запасу. Необліковані ліси можна поділити на дві категорії:

- ліси на закинутих сільськогосподарських землях, які утворилися природним шляхом («самосійні ліси»);

НУБІП УКРАЇНИ

- ліси на землях, які були надані 10-15 років тому лісогоспам під записнення. На таких ділянках були створені культури, але не оформлена земельна документація, а ділянки не відображені на картографічних документах у матеріалах лісовпорядкування.

Відповідно, ці ділянки не мають юридичного статусу лісу. Причиною виникнення «самосійних лісів» є те, що після розпаду Радянського союзу значна частина полів на малопродуктивних і деградованих землях була виведена з обігу, закинута і почала заростати лісом природним чином (в першу чергу на Поліссі та в Карпатах, але також це спостерігається у Лісостепу). [41, 50, 46].

Площа самосійних лісів Полісся та Карпат є значною, з огляду на важкодоступність низки їх територій та загальну малопродуктивність ґрунтів. Точні дані щодо площі необлікованих лісів відсутні, але окремі оцінки свідчать про масштаби в сотні тисяч гектарів. Наприклад, Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин ВРУ у 2018 році давав оцінку у 500 тис. га тільки на Поліссі, а регіональні інвентаризації в Сумській та Івано-Франківській областях оцінили площі самозаліснених земель в 17 та 33 тис. га відповідно. Точне визначення площі самозаліснених сільськогосподарських земель планується провести в рамках Національної інвентаризації лісів. [27, 28].

Значна частина таких лісів знаходиться на землях державної власності, де розпорядником землі зазвичай є Держгеокадастр. Решта – знаходяться в приватній власності або на землях комунальної власності.

Площа іншої групи необлікованих лісів – створених лісгоспами лісових культур на неоформлених земельних ділянках, є не такою значною, але, за різними експертними думками, в масштабах України може сягати декількох десятків тисяч гектарів.

У зв'язку з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва в Україні необліковані ліси масово вирубують, а земля повертається до використання в якості ріллі. [21, 23].

Тим часом, офіційні дані Державного кадастру парникових газів показують, що минулого року вперше з часів здобуття незалежності викиди від сільського господарства перевищують обсяг вуглецю, який акумулюють ліси. І подальше вирубування самосійних лісів лише збільшить цю

тенденцію. Натомість, надання правового статусу самосійним лісам дозволить збільшити обсяг поглинання вуглецю, збільшити площу лісів України та покращити ситуацію зі збереженням біорізноманіття. На додачу, це зекономить кошти, бо, якщо на створення нових лісів та подальший догляд за ними треба витратити великі суми, то самосійні ліси можуть рости далі без втручання людини і є стійкішими за штучні. У випадку Поділля, таким чином можна ще зменшити ризик виникнення пиляних бур шляхом зменшення рівня розораності регіону.

Більшість необлікованих лісів України знаходяться на землях державної та комунальної власності. Проте під час інвентаризації земель самосійні ліси потрапляють переважно у категорію «рілля» або «пасовище», і відповідно потім або надаються під ведення особистого селянського господарства або виставляються на земельні аукціони для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Також, орендарі згаданих «пасовищ» часто змінюють їх тип угідь на «рілля» шляхом замовлення розробки відповідних проектів землеустрою.

Проаналізовані авторами матеріали проектів землеустрою ділянок, виставлених на земельні торги свідчать, що існування самосійних лісів не помічається або свідомо ігнорується і землевпорядниками і органами Держгеокадастру та органами місцевого самоврядування.

В той же час, існуючі законодавчі механізми дозволяють під час проведення інвентаризації земель та землевпорядних робіт виділяти самосійні ліси як ліси та не передавати відповідно їх у приватну власність чи оренду в якості сільськогосподарських угідь.

Також, навіть при наявності бажання передати самосійний ліс в постійне користування лісогосподарського підприємства з боку органів місцевої влади, виникає проблема необхідності витрати лісогосподарським підприємством значних коштів на розроблення проекту землеустрою та компенсації втраченого сільськогосподарського виробництва, що може сягати сум в декілька мільйонів гривень. Останнє питання буде знято в липні 2021

року, коли набуде чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» № 711-IX від 17.06.2020 року.

Інша частина необлікованих лісів знаходяться на землях приватної власності – паях, землях ОСГ тощо. У зв'язку з ускладненими бюрократичними механізмами ведення лісового господарства та зміни цільового призначення землі власники таких лісів не мають жодної мотивації зберігати ці самосійні ліси і використовувати їх в якості саме лісу, оскільки прибуток від лісу вони зможуть отримати не раніше, ніж декілька десятків років, а з ріллі майже одразу. До того ж, переведення у відповідний статус лісу буде потребувати значних фінансових витрат з боку власника землі.

Основними законодавчими перепонами збереження самосійних лісів є

зокрема:

- відсутність визначення поняття «самосійний ліс»;
- пріоритетність земель сільськогосподарського призначення в земельному законодавстві: землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання;
- ускладнена бюрократична процедура зміни цільового призначення земель, що вимагає значних фінансових витрат та часу навіть у випадку, коли мова йде про зміну цільового призначення земель державної власності для надання їх в постійне користування державному лісгосподарському підприємству;
- відсутність спрощених норм ведення лісового господарства для приватних власників і, як наслідок, економічна не вигідність для них утримувати молоді необліковані ліси до досягнення ними віку, в якому вони стануть доступними для промислової рубки.

Аграрне політичне лобі протягом багатьох років системно працює над інтенсифікацією сільського господарства і над спрощенням процедури використання земель в сільському господарстві. Як наслідок:

- органи Держгеокадастру бачать свою задачу у заробітку державою та органами місцевого самоврядування коштів від оренди землі і вважають за необхідне максимально передати всі наявні землі державної власності сільськогосподарського призначення для використання в якості ріллі;

- землевпорядники відверто фальшують землевпорядні документи, визначаючи реальний ліс як рілля, при цьому такі документи отримують всі необхідні погодження та затвердження;

- у Верховній Раді минулого скликання було ухвалено закон 2498-VIII, який передав більшість земель запасу сільськогосподарського призначення із державної власності у комунальну;

- у Верховній Раді нинішнього скликання було зареєстровано і ухвалено у першому читанні законопроект № 2194, який максимально спрощує процедуру земельних відносин, фактично даючи «зелене світло» максимальному залученню земель до с/г виробництва;

- органи місцевого самоврядування у більшості своїй зацікавлені передати всі наявні землі комунальної власності сільськогосподарського призначення для використання в якості ріллі та отримання прибутків від оренди цих земель та/або підвищення своїх рейтингів перед місцевими виборами;

- наміри про інвентаризацію та збереження самосійних лісів, які періодично декларувались в програмних урядових документах лишались невиконаними.

Тим часом, Держлісагентство протягом багатьох років, хоча і декларує необхідність збереження необлікованих лісів, але так і не зробило жодних системних дій, спрямованих на їх збереження.

Ситуація з самосійними та необлікованими лісами в Україні наглядно демонструє всю неадекватність екологічної політики держави на всіх рівнях. Тим часом, як країни ЄС витрачають значні ресурси на боротьбу зі змінами клімату та фінансують програми зі збільшення лісистості, в Україні відбувається протилежне.

Окремі проблемні питання, які стосуються необлікованих лісів можна вирішити в рамках чинного законодавчого поля, а для вирішення інших можна обмежитись точковими законодавчими змінами.

Для цього необхідно передати необліковані ліси на державних (комунальних) землях у постійне користування державним (комунальним) лісогосподарським підприємствам. А на базі необлікованих лісів на землях приватної власності започаткувати ведення приватного лісівництва в Україні по спрощеній, у порівнянні з державними та комунальними лісами процедурі.

Це не лише дозволить зберегти стійкі ліси природного походження, які не потребували б витрат на створення та догляд, але дозволить лісогосподарським підприємствам отримати прибуток від їх використання у майбутньому.

1. провести інвентаризацію необлікованих лісів у межах ОТГ;
2. розпочати процедуру передачі їх у користування державним чи комунальним лісогосподарським підприємствам;
3. не виставляти такі ділянки на земельні торги та не надавати у приватну власність. [27, 28].

2.3 Особливості охорони, захисту та відтворення лісів в Україні

Основними проблемами у сфері лісового господарства є:

необхідність забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними функціями ведення лісового господарства;

недосконалий розподіл функцій управління, що призводить в окремих випадках до дуоблювання функцій або втрати їх виконання,

незбалансованість системи правовідносин між суб'єктами лісового господарства з урахуванням можливої наявності конфлікту інтересів;

високий рівень корупції та незаконної діяльності в лісах;

дисбаланс фінансового забезпечення лісгосподарської діяльності, відсутність належного фінансування заходів з ведення лісового господарства та дефіцит відповідних фахівців у галузі;

погіршення санітарного стану лісів;

недостатня лісистість території України;

застаріла інформація про ліси та лісове господарство України;

ускладнення реалізації прав власності (користування) на ліси;

відсутність механізмів управління лісами комунальної власності;

відсутність економічних механізмів стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або їх елементів, охорони, захисту, розширеного відтворення лісів, зокрема на землях приватної власності;

відсутність прозорого механізму продажу деревини; незаконні рубки та обіг незаконно добутої деревини;

низький рівень довіри до лісівників у суспільстві;

низька відвідуваність лісів громадянами для рекреаційних цілей;

недостатній рівень рекреаційної та екоосвітньої інфраструктури в лісах та місцях масового відпочинку населення;

гендерна нерівність - недостатнє представництво жінок у лісовому господарстві, особливо на керівних та відповідальних посадах. [4,12, 51].

Усім відомо важливу роль лісів для екологічної, економічної та соціальної стабільності держави, особливо в умовах зміни клімату, необхідності системного удосконалення ведення лісового господарства для

забезпечення довгострокових інтересів держави на основі поєднання

принципів державного регулювання з механізмами ринкових відносин з

огляду на цілі децентралізації влади, збільшення кількості робочих місць,

зайнятості сільського населення, мінімізації корупційних ризиків та

вчинення правопорушень, утвердження відкритих, прозорих механізмів

прийняття управлінських та кадрових рішень із застосуванням гендерно-

орієнтованого підходу і першочергового забезпечення вітчизняних

виробників сировиною шляхом створення прозорого ринку деревини. [63,

65].

Половина лісів України штучного походження і потребує посиленого догляду.

Глобальна зміна клімату - одна з найгостріших екологічних проблем, що стоїть перед людством та впливає на всі сфери життя людини

(насамперед на сферу охорони здоров'я, соціальну сферу, міграцію,

економіку, інфраструктуру). Згідно з прогнозами провідних міжнародних

наукових центрів з дослідження клімату протягом наступного століття

температура підвищиться на 2-5°C. Такі темпи глобального потепління

можуть спричинити серйозні кліматичні зміни, внаслідок чого різні

екосистеми опиняться під загрозою зникнення.

Посухи та повені, інші екстремальні погодні явища не тільки

почастішають, але їх руйнівний вплив збільшиться. Такі явища стануть

постійними, завдаючи значних збитків національній економіці. Посухи та спека, зменшення кількості опадів влітку також призводитимуть до збільшення частоти лісових пожеж та опустелювання південних та східних областей України.

Згідно з висновками Національної академії наук, Національної академії аграрних наук глобальне потепління в Україні матиме негативний вплив на стан степів Причорномор'я, Приазов'я, Автономної Республіки Крим, а також призведе до зниження продуктивності лісу на всій території України, зокрема внаслідок поширення інфекційних хвороб рослин та шкідників.

В умовах зміни клімату потребують перегляду застарілі підходи до ведення лісового господарства, які не забезпечують належної стійкості лісів до зміни клімату. Одним важливим аспектом є збереження біорізноманіття в лісах: централізовані системи моніторингу біорізноманіття в лісах не розроблені та не впроваджені, як наслідок - достовірні дані про стан та динаміку збереження біорізноманіття в лісах відсутні. Не здійснюються заходи, необхідні для запобігання деградації біорізноманіття в лісах та лісів у цілому.

Існує нагальна потреба в удосконаленні системи інформаційного забезпечення лісоуправління на засадах запровадження національної інвентаризації лісів та удосконалення моніторингу лісів.

Фінансова система лісового господарства в сучасних умовах є недосконалою. Обсяг фінансування з державного бюджету заходів з лісогосподарської діяльності був недостатнім для здійснення їх у повному обсязі. При цьому ліси України виконують переважно захисні, рекреаційно-оздоровчі, природоохоронні функції; значна частина лісів на півдні та сході України не належать до експлуатаційних, що зумовлює суттєву бюджетну підтримку для забезпечення належного ведення лісового господарства в екстремальних природних умовах.

Відповідно до бухгалтерських звітів державних підприємств, що належать до сфери управління Держлісагентства, значним навантаженням на підприємства є сплата земельного податку з лісового фонду, який державні підприємства повинні сплачувати щороку до місцевого бюджету у розмірі 135 млн. гривень. Водночас за використання лісових ресурсів ті самі державні підприємства сплачують щороку рентну плату в розмірі 1 млрд. гривень і таким чином мають подвійне оподаткування лісового фонду з різними базами оподаткування.

Спостерігається відставання науки і освіти від світового рівня, насамперед через невідповідність їх матеріальної бази сучасним вимогам та недостатній обсяг фінансування галузевих наукових досліджень.

Лісове господарство ведеться за застарілими нормативами, які не враховують сучасні реалії, зміну клімату і не базуються на результатах сучасних наукових досліджень, що призводить до значного зниження рівня практичного навчання студентів лісових факультетів на місці виробничої практики на підприємствах, який не відповідає їх рівню теоретичної підготовки.

Україна взяла на себе ряд міжнародних зобов'язань щодо рівних можливостей для жінок і чоловіків у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень.

Відповідно до Державної стратегії управління лісами України до 2035 року для ефективного управління лісами передбачається:

функціонування державного суб'єкта господарювання, уповноваженого здійснювати управління всіма державними лісгосподарськими підприємствами;

функціонування електронної інформаційної системи у сфері лісового господарства, на якій публічно розміщена інформація про ліси;

наявність збалансованої системи правовідносин між суб'єктами лісового господарства;
 реформування державної охорони, визначення прав і обов'язків державної лісової охорони інших постійних лісокористувачів та власників

лісів;
 забезпечення повноцінного фінансування лісогосподарських заходів;
 забезпечення прозорого і рівного доступу до сировини,

зниження гендерного дисбалансу в лісовій галузі;

забезпечення екологічної стійкості;
 збільшення лісистості території країни до не менше ніж 18 відсотків;
 збільшення загального запасу лісів України до не менше ніж 2,5 млрд.

куб. метрів;
 підвищення рівня абсорбції парникових газів лісами України до 75,6 млн. тонн CO₂-еквіваленту;

зменшення площі чистих насаджень сосни звичайної, дуба звичайного,

бука лісового та ялини європейської за рахунок збільшення площі мішаних насаджень з перевагою головної породи та введення відповідних листяних порід під намет насадження;

зменшення площі лісів з низькою повнотою в лісах, доступних до

експлуатації;
 зменшення сумарної площі суцільних рубок;
 збільшення площі лісів, сформованих головними лісоутворюючими

породами (дуб звичайний, сосна звичайна, бук лісовий інші) природного

походження, які виникли завдяки здійсненню активних заходів щодо сприяння природному відновленню лісів та несцільним рубкам;
 зменшення обсягу деревини, заготовленої під час санітарних рубок;

збільшення площі насаджень із складною вертикальною та горизонтальною структурою;
створення трьох лабораторій біологічного захисту лісів;

оновлення деталізованих положень для не менше ніж 500 заказників та створення планів управління територіями для не менше ніж 100 об'єктів Смарагдової мережі;
створення трьох регіональних лабораторій для генетичних досліджень

якості насінневого матеріалу;

створення трьох лісонасінневих заводів з вирощування посадкового матеріалу із закритою кореневою системою;
ідентифікація, фіксація місцезнаходження видів флори і фауни та їх

природних середовищ існування, які охороняються відповідно до

законодавства, та забезпечення їх охорони;
зменшення річної площі лісових пожеж особливо великого розміру в Україні;

запровадження системи відеоспостереження для виявлення лісових пожеж на ранній стадії на 100 відсотках території лісів;

запровадження системи моніторингу біорізноманіття в лісах та інтродуктивних видів порід дерев та рослин, здатних до інвазій, в лісовому господарстві як складової загальнодержавної системи моніторингу

довкілля;

оновлення парку протипожежної техніки на 100 відсотків та відновлення авіапатрулювання лісів;

здійснення вагомого внеску лісів у забезпечення розвитку економіки;

запровадження прозорих правил торгівлі деревиною, прийняття нормативно-правових актів, які регулюють процедури продажу деревини;

запровадження обов'язкової системи сертифікації продукції з деревини;
побудова та ремонт 7,5 тис. кілометрів лісових доріг;
запровадження монетизації екосистемних послуг лісового господарства.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

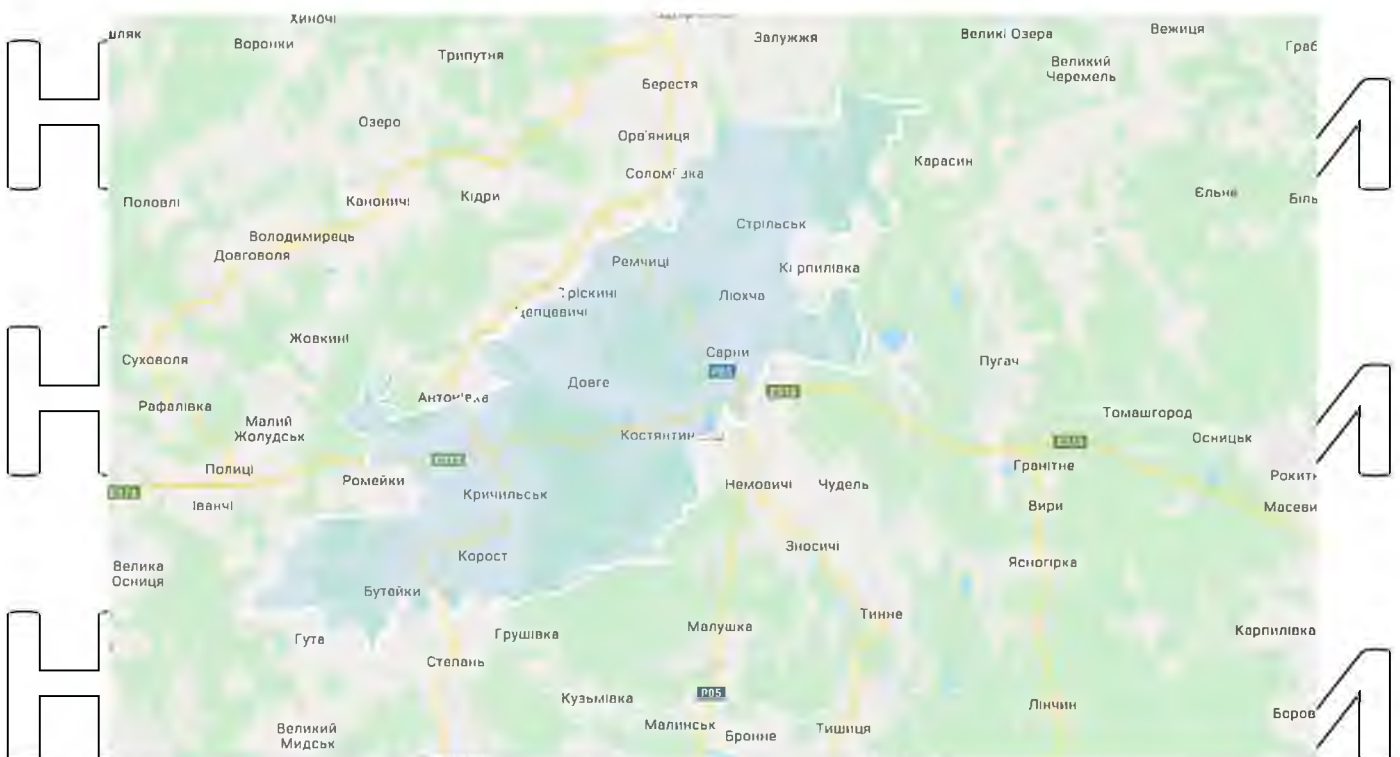
НУБІП України

НУБІП України

3. Раціональне використання та охорони земель лісового фонду Сарненської територіальної громади Рівненської області

3.1 Сучасний стан земель лісового фонду Сарненської територіальної громади

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 722-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Рівненської області» шляхом об'єднання Сарненської міської ради, Великовербченської, Кричильської, Коростської, Костянтинівської, Любиковицької, Люхчанської, Ремчицької, Стрільської, Тутовицької сільських рад Сарненського району та Городецької сільської ради Володимирецького району утворена Сарненська міська територіальна громада, до складу якої входять місто Сарни і тридцять п'ять сіл.

Мал. 4. Структура земель Сарненської міської територіальної громади, %

Землі лісогосподарського призначення займають майже 40 відсотків у структурі земель територіальної громади. Основним лісокористувачем є ДП «Сарненський лісгосп», до складу якого входить 8 лісівництв. (Табл. 5)

Таблиця 5. Структура ДП «Сарненський лісгосп»

№	Назва лісництва	Номера кварталів	Площа, га
1	Карпівське лісництво	1-85	6265,7
2	Рудянське лісництво	1-105	7103,9
3	Сарненське лісництво	1-113	7183,3
4	Страшівське лісництво	1-151	8735,1
5	Костянтинівське лісництво	1-78	4578,6
6	Кричківське лісництво	1-112	6801,8
7	Немовицьке лісництво	1-101	9976,7
8	Тинненське лісництво	1-120	8104,5
Разом по підприємству			54773,6

У лісовому покриві хвойні породи дерев становлять 65,4 %, м'яколисті – 23,8 %, твердолисті – 10,8 %. Особливу групу хвойних лісів на становлять

ялинові ліси. У найбільш зволжених місцях зустрічаються сосново-ялинові ліси біломошники, де до ялини та сосни домішується вільха чорна. Серед специфічних рослинних угруповань області слід згадати своєрідні «крейдянні ліси» (соснові та дубово-соснові асоціації на відслоненнях крейди), фрагменти яких зустрічаються у лісостеповій частині області, а

також сусідні з ними рослинні угруповання «наскельних степів» (вишня степова, ковила волосиста, осока низька, люцерна розпростерта та інші). Процент лісистості в районі розміщення лісгоспу складає 48%. [54].

Основними лісоутворюючими породами є сосна, береза, вільха, а також дуб і осика. В північній частині території на борових пісчанних ґрунтах ростуть чисті соснові ліси з дуже слабо розвинутим підліском, в суборах переважає сосна з домішкою вільхи, дуба, та інших листяних порід.

ДП «Сарненське лісове господарство» належить до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України та підпорядковується Рівненському обласному управлінню лісового та мисливського господарства. Підприємство має складені Українським державним лісовпорядним підприємством Проекти організації і розвитку лісового господарства, що містять картографічні матеріали з чітко визначеними межами лісової території. До складу підприємства входять 18 лісництв (Бережницьке, Будимлянське, Дубровицьке, Залузьке, Карпилівське, Костянтинівське, Кричильське, Лісівське, Литвицьке, Немовицьке, Озерське, Перебродівське, Руднянське, Сарненське, Страшівське Тинненське, Трипутнянське, Черменське), а також нижній склад.

Вся територія лісового фонду підприємства перебуває у державній власності. Загальна площа підприємства становить 112014 га, в т.ч. площа, вкрита лісовою рослинністю – 93835,1 га. [54].

Площа об'єктів ПЗФ становить 8289,4 га. Вкрита лісовою рослинністю площа, виключена з розрахунку головного користування становить 14740,4 га. Площа територій Смарагдової мережі в межах підприємства становить 33798,5 га. [54].

НУВБІП УКРАЇНИ

В січні 2022 року відбулася реорганізація ДП «Сарненське лісове господарство» на підставі Наказу Державного агентства лісових ресурсів

України №622 від 04.10.2021 р. До складу державного підприємства

увійшла територія ліквідованого ДП «Дубровицьке лісове господарство»

(Бережницьке, Будимлянське, Дубровицьке, Залузьке, Ісівське, Літвицьке, Озерське, Перебродівське, Трипутнянське, Черменське лісництва). Нова

редакція Статуту державного підприємства «Сарненське лісове господарство» затверджена Наказом Державного агентства лісових ресурсів

України від 11.02.2022 р. №303. Підприємство має Свідоцтво про державну реєстрацію в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб (код ЄДРПОУ 00992836). [54].

Підприємство має належним чином задокументовані права на землеволодіння для господарювання та використання лісових ресурсів

Загальна площа підприємства в межах дії сертифікату становить 113014 га, з них 93835,1 га вкриті лісовою рослинністю. Лісгосп має чинний

лісовпорядний проект організації та розвитку ДП «Сарненське лісове господарство», розроблений Українською державною лісовпорядною

експедицією ВО «Укрдержліспроект» (Ірпінь, 2020) та проект організації та розвитку ДП «Дубровицьке лісове господарство» розроблений Українською

державною лісовпорядною експедицією ВО «Укрдержліспроект» (Ірпінь, 2020).

Зазначені лісовпорядні проекти підтверджують законність землеволодіння та використання лісових ресурсів (відповідно до

прикінцевих положень чинного Лісового кодексу України). Право на постійне користування земельними лісовими ділянками підприємства

підтверджується витягами з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відповідно до Порядку державної реєстрації речових прав на

нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 25 грудня 2015 р. No 1127. Загальна площа підприємства (113014 га) складається з 54535,6 га земель лісового фонду ДП «Сарненське ЛП» до реорганізації і 58478,4 га земель колишнього Дубровицького держлісгоспу, прийнятих в результаті реорганізації.

Правоустановлюючі документи оформлені для площі 108214,5 га (95,7%), в т. ч. - 52729,4 га в ДП «Сарненського ЛП» та 55485,1 га колишнього ДП «Дубровицьке ЛП». Для решти площ проводяться роботи з оформлення майнових прав на земельні ділянки. Межі підприємства задокументовані та внесені до Державного земельного кадастру і чітко позначені на картографічних лісовпорядних матеріалах. [54].

Державна лісова охорона підприємства (185 осіб) проводить регулярний моніторинг і охорону лісів від незаконної діяльності та вживає відповідних заходів у випадках виявлення порушень. На підприємстві складено графік проведення щоденних рейдів державної лісової охорони, виконання якого постійно контролюється інженером з охорони та захисту лісу. Система охорони лісів передбачає проведення ревізій силами державної лісової охорони в лісництвах. У разі виявлення порушень складаються відповідні акти та надсилаються повідомлення до національної поліції. У 2021 р.

державна лісова охорона провела 378 рейдів, у тому числі 90 – спільно з правоохоронними органами Державною лісовою охороною у 2021 році виявлено 57 порушень лісового та мисливського законодавства, складено 49 адміністративних протоколів та нараховано штрафів на загальну суму 289.2 тис. грн. за незаконну рубку дерев і чагарників (ст.65 КУпАП), обсяг – 48 м³, а також 8 адміністративних протоколів за ст.85 КУпАП (порушення правил використання об'єктів тваринного світу), за якими нараховано штрафів на загальну суму 6018 грн.

Порушниками добровільно сплачено 136,7 тис. грн. 3 справи щодо лісопорушень передано до поліції та прокуратури. Зазначені випадки порушення лісового та мисливського законодавства не пов'язані з нелегальною діяльністю з видобутку бурштину. Загальна площа земель, на

яких в минулі роки відбувалося незаконне добування бурштину в колишньому Дубровицькому держлісгоспі становить 2947,4 га, з них 2226,7 га – вкриті лісовою рослинністю.

З метою протидії незаконному видобутку бурштину лісова охорона спільно з правоохоронними органами на постійній основі проводить скоординовані заходи, спрямовані на запобігання та виявлення фактів незаконної діяльності на землях лісового фонду. У Дубровицькому районі створено міжвідомчу робочу групу у сфері виявлення і протидії незаконному видобутку бурштину, до якої входять представники місцевої влади, правоохоронні органи та працівники держлісгоспу. Лісова охорона підприємства спільно з правоохоронними органами (прокуратурою, національною поліцією, Службою безпеки України та представниками місцевої влади) здійснюють контроль територій, на яких у минулі роки (2014-2016 рр.) відбувалося незаконне видобування бурштину. Опитування персоналу підприємства, перевірка відповідної документації, а також інтерв'ю з представниками місцевої влади, правоохоронних органів та громадськими активістами свідчать про відсутність у 2021 році та першому півріччі 2022 року масових проявів незаконного видобутку бурштину на землях держлісгоспу, окремі випадки таких порушень виявляються та зупиняються працівниками державної лісової охорони підприємства у співпраці з правоохоронними органами.

У 2021 році проведено 115 рейдів, з них 25 – за участі правоохоронних органів, надіслано 15 звернень до правоохоронних органів щодо вжиття заходів реагування на виявлені порушення. Фактів незаконно добування бурштину та пошкодження деревини внаслідок такого видобування у 2021 році не встановлено. У 2022 році контроль територій лісового фонду значно посилюється у зв'язку з введенням військового стану, збільшенням присутності військових і правоохоронних формувань у зоні діяльності підприємства та в результаті заборони для цивільного населення відвідувати ліс. Фактів незаконного видобутку бурштину в 2022 році не встановлено.

Безпосередньо перед проведенням аудиту до аудиторів надійшов звіт українського представництва міжнародної організації, що опікується питаннями лісової сертифікації, в якому наведено інформацію щодо нелегального добування бурштину в Україні та відслідковування ступеню пошкодження лісів за 1996-2021 рр., яка отримана засобами дистанційного зондування лісів. Зазначені інформація використовувалася аудитором під час польових перевірок лісового фонду двох лісництв, для яких у згаданому звіті вказані встановлені найбільш масштабні пошкодження лісів внаслідок нелегального добування бурштину. В додатку No1 до звіту «ILLEGAL AMBER MINING IN UKRAINE: Tracking Rates of Forest Disturbance 1996-2021 GIS Technical Report» (FSC Ukraine, 2022. 832 pp.) вказані квартали та виділи, де виявлені пошкодження лісових насаджень у 2019-2021 роках.

Аудитори провели вибіркочу перевірку вказаних локацій в лісовому фонді двох лісництв – Дубровицькому та Літвицькому. Складність проведення перевірки зумовлювалася тим, що локації пошкоджених лісових насаджень у звіті вказані за матеріалами попереднього базового лісовпорядкування 2009 року, тоді як актуальні матеріали лісовпорядкування 2019 року значно відрізняються від матеріалів лісовпорядкування 2009 р., оскільки в багатьох випадках контури виділів не співпадають, виділи об'єднувалися або розділялися в залежності від ситуації на місцях. Аудитори провели ідентифікацію контурів вибраних виділів безпосередньо на місцях з використанням паперових та електронних лісових карт і визначили на місцевості локації контурів виділів, які вказані у згаданому звіті як пошкоджені. За результатами польової перевірки, а також шляхом проведення опитування співробітників держлісгоспу, представників органів місцевої влади, прокуратури, національної поліції, журналістів та громадськості було з'ясовано, що у поточному та попередньому роках в лісовому фонді підприємства не фіксувалися факти нелегального видобутку бурштину. На перевірених лісових ділянках, які позначені як пошкоджені у звіті українського представництва міжнародної організації, проводилися

санітарні рубки (суцільні та вибіркові), а в деяких випадках - заходи сприяння природному поновленню (мінералізація ґрунту і нарізання борозн), що вірогідно стало причиною ідентифікації таких виділів як пошкоджених внаслідок нелегального добування бурштину.

На території підприємства є особливо цінні території для збереження таких категорій: 1 (заказник державного значення, заказники місцевого значення, заповідні урочища, пам'ятки природи, праліси, території Смарагдової мережі) – 38143,6 га, 3 (оселища червонокнижних видів) –

183,3 га, 4 (лісові ділянки у ярах, балках і річкових долинах, берегозахисні

лісові ділянки, лісові ділянки, що прилягають до залізниць, автодоріг, лісові ділянки, що прилягають до забудованих територій, протиерозійні ліси) – 6579 га. Перелік складений на підставі інформації від ВО

«Укрдержліспроєкт», рішень місцевих органів влади, консультацій з місцевими громадами та науковцями Рівненського національного парку.

Під час оцінювання підприємство керується інформацією, наданою зацікавленими сторонами. Зокрема, до ОЦЗТ 1 віднесено об'єкти ПЗФ місцевого значення, створені згідно рішень місцевих органів влади та

виділені місця мешкання рідкісних видів, виділені за результатами

досліджень науковців та матеріалів лісовпорядкування, об'єкти «Смарагдової мережі» виділені за результатами досліджень науковців та матеріалів лісовпорядкування; ОЦЗТ 3 (оселища червонокнижних видів)

виділені за результатами досліджень науковців; ОЦЗТ 4 (берегозахисні та

інші захисні ліси) виділені згідно матеріалів лісовпорядкування, наданого спеціалістами ВО «Укрдержліспроєкт»

3.2 Проблеми використання порушених земель лісогосподарського

призначення Сарненської територіальної громади Рівненської області, внаслідок видобутку бурштину

Значні масштаби нелегального видобутку бурштину в Україні призвели до зростання його вартості на світовому ринку дорогоцінного каміння. Це зумовлено дешевизною та простотою технології кустарного видобування

бурштину через його приповерхнєве залягання, низький рівень зайнятості у регіонах покладів та корупцію, у тім числі в правоохоронних органах, незначну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин. В протидію незаконному видобутку бурштину у 2015 р. прийнято проект

Закону України «Про видобування та реалізацію бурштину» [8]. Однак

численне кустарне видобування бурштину не припинилося та супроводжується його незаконним контролем криміногенними структурами, постійними перестрілками між бандитами і місцевим населенням та бездіяльністю правоохоронних органів. Незаконне

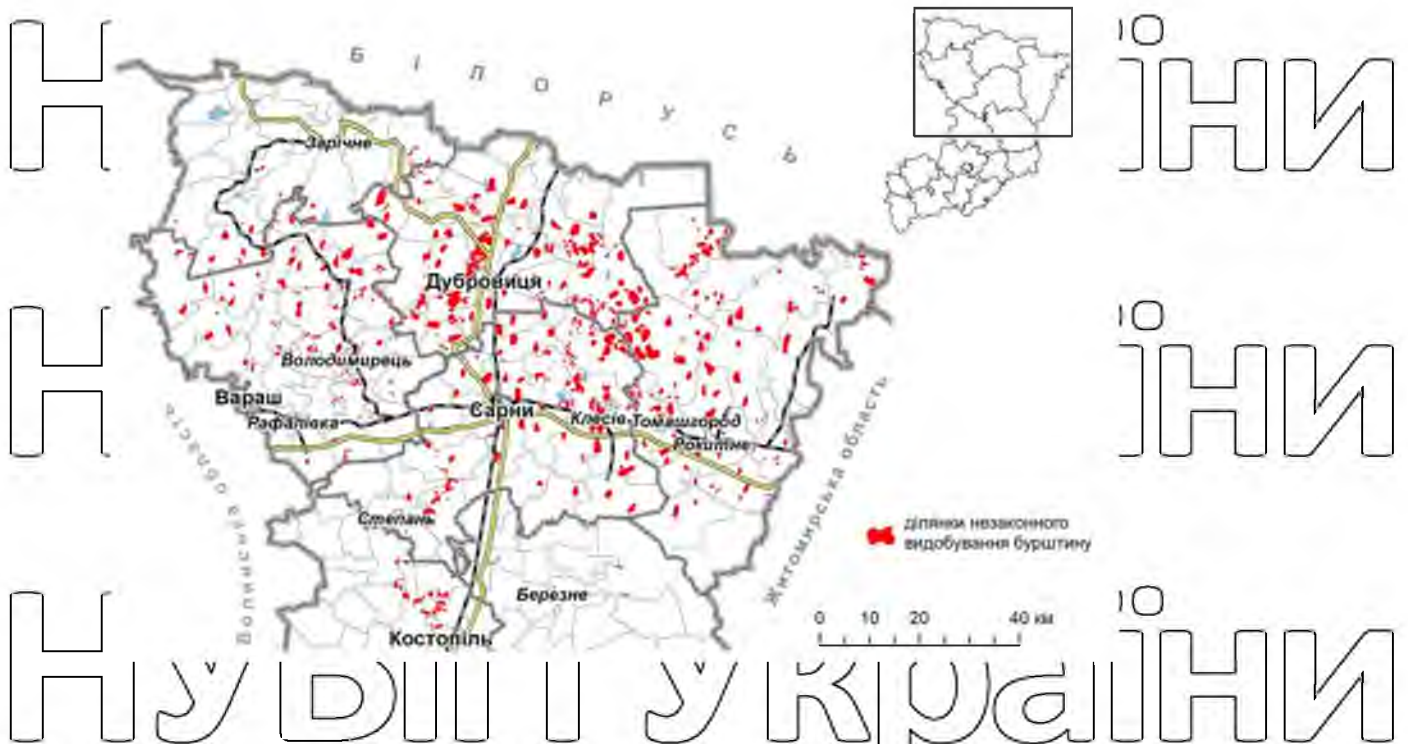
розроблення бурштинових покладів призвело до руйнування складових

природного середовища. Україна є одним з європейських лідерів за запасами бурштину. Українські компанії, що мають державні ліцензії на його розроблення, щорічно добувають близько 4 т бурштину. Насправді це

незначна частка від реального видобування бурштину в Україні [61]. За

найскромнішими оцінками, обсяги незаконного видобування бурштину становлять 120 т/рік. Водночас, згідно з розрахунками експертів цей обсяг є 300 т/рік. У грошовому еквіваленті незаконний обіг каміння складає 200–300 млн. доларів США [44].

Найвища щільність місць видобування бурштину виявлено у північних районах Рівненської області: Дубровицькому, Рокитнівському, Сарненському, Володимирецькому, частково Зарічненському і Костопільському (мал. 5).

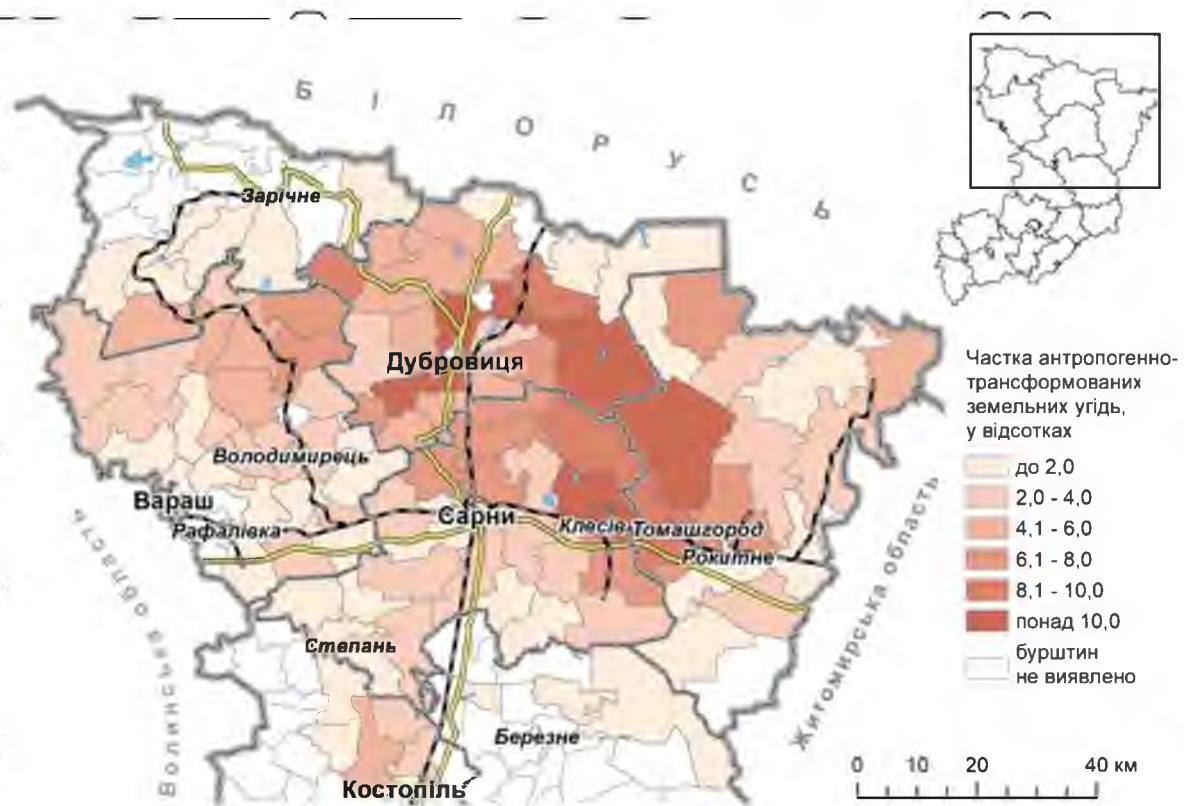

Мал.5. Розміщення ділянок незаконного видобування бурштину у

Рівненській області

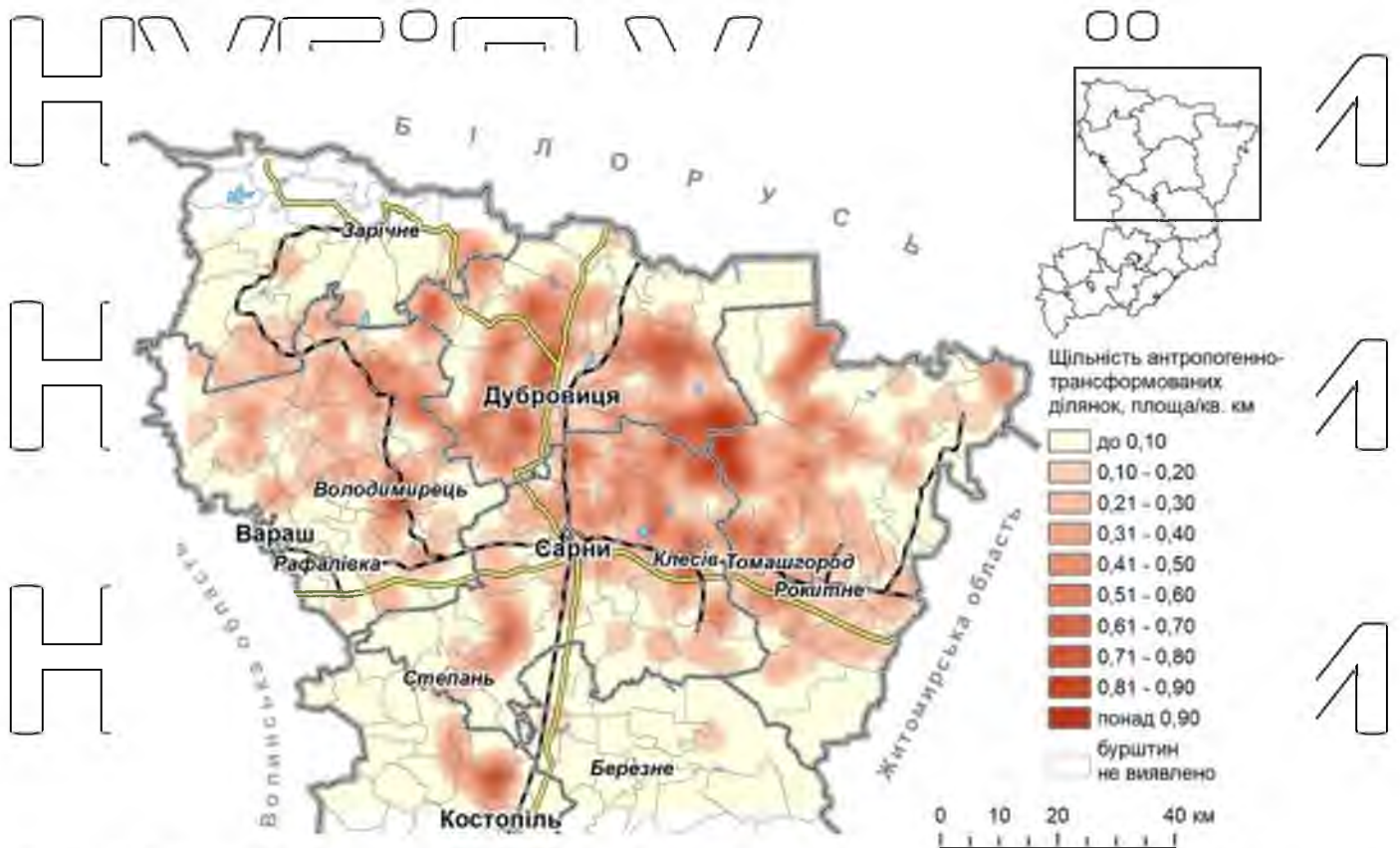
Найбільші поклади бурштину розвідано в околицях смт Клесів, де вперше у регіоні розпочато розроблення цього каменю. Власне на прилеглих до селища ділянках сконцентровані осередки несанкціонованого видобування бурштину. Незаконне видобування здебільшого здійснюють на ділянках віддалених від поселень, проте є села, де копачі бурштину працюють безпосередньо на обійстях та присадибних ділянках. До таких відносяться села Велюнь Дубровицького району, Карасин Сарненського району і Пугач Сарненського району. Незаконне видобування бурштину здійснюють головно помповим методом, що полягає у розмиванні водою під тиском піщаних відкладів у ямах глибиною до 6–10 м. Оскільки бурштин легше води, він спливає на поверхні та виловлюється сітками. Коли вмивання досягає щільних глинистих відкладів, які залягають нижче покладів бурштину, ями залишають. Під час видобування бурштину таким методом повністю знищується родючий шар ґрунту, під

час розмивання гумус змішується з піщаними і супіщаними відкладами. Значної антропогенної трансформації зазнають види деревної, чагарникової і трав'яної рослинності. Найураженішими складними трансформаційними процесами, що пов'язані із розробленням покладів бурштину є територіальні одиниці у Дубровицькому, Сарненському і Рокитнівському районах. У розрізі селищних і сільських рад слід виокремити Клесівську, Томашгородську, Велинську, Великоозерянську, Селецьку, Берестівську Нивецьку ради (мал.6).

Мал. 6. Ступінь антропогенної трансформації природного середовища в межах територіальних одиниць Рівненської області внаслідок несанкціонованого видобування бурштину

Частка ураженості земельних угідь у цих адміністративних утвореннях перевищує 10 %, а у Берестівській сільській раді – сягає 25 %, (мал. 7).

Мал 7. Щільність об'єктів несанкціонованого видобування бурштину в межах Рівненської області

Найвищі показники зафіксовано на межі Дубровицького, Сарненського і Рокитнівського районів (понад 0,8 площі об'єктів/км²). На сьогодні негативні наслідки нелегального видобування бурштину спостерігають у

різних сферах діяльності. Зокрема, у екологічній, економічній і соціальній

сферах. Головними проблемами в екологічній сфері є знищення чагарникового і трав'яного покриву та верхнього шару ґрунту, пошкодження кореневої системи дерев, порушення гідрологічних умов та геологічної цілісності відкладів, що призводить до зміни болотних

біоценозів та активізації ерозійних явищ. У економічній сфері, найбільшої шкоди завнає лісове і водне господарство внаслідок порушення та деградації ґрунтів, а також фінансові збитки через значні обсяги нелегального

видобування і збування бурштину, чим провокує зростання тіньового сектору економіки.

Незаконний видобуток бурштину здійснюється переважно помповим методом, який полягає в розмиванні водою під великим тиском ґрунту до 6 метрів в глибину [56, 62]. Оскільки бурштин легший за воду, він спливає на поверхню та виловлюється сітками. Коли вимив доходить до глини, яка залягає під покладами бурштину, розробку залишають. При видобутку таким способом повністю знищується родючий шар ґрунту, оскільки під час «розмивання» гумусовий шар перемішується з основною масою підстеляючих піщаних і супіщаних порід. Відновлення родючого шару займає десятки років. Під час видобутку помповим методом повністю руйнується коренева система дерев, що призводить до знищення десятків і сотень гектарів лісу.

Таким чином, на територіях стихійного видобутку майже повністю знищується ґрунтовий профіль та руйнується природний стан материнської породи. Земельна ділянка замінюється нетоксичними відходами виробництва, такими як намитий з нижчележачих горизонтів пісок. Під час видобутку приповерхнева атмосфера забруднюється продуктами згоряння паливномастильних матеріалів. В цілому, внаслідок самовільного і нерегульованого використання поверхневих і підземних вод порушується гідрологічний режим території, понижується рівень ґрунтових вод, активізуються ерозійні та еолові процеси. Стихійні методи добування бурштину призводять до порушення геологічної будови значних територій Полісся, що унеможливує промислове використання родовищ та істотно обмежує їх подальшу експлуатацію.

Для оцінювання масштабів нелегального видобування бурштину, визначення площ порушених земель та обсягів рекультивації необхідно передусім здійснити детальну інвентаризацію пошкоджених територій.

Вирішити цю проблему можна з використанням мультиспектральних супутникових знімків високої роздільності Sentinel-2.

Ділянкою досліджень вибрано область на території ДН "Дубровицький лісгосп" у межах кварталів 31, 32, 48, 49, 50, 62 (мал. 8).

Для досліджень завантажено знімки, отримані 28.03.2016 та 04.04.2016.

Їх ідентифікатори: – S2A_OPER_PRD_MSIL1C_PDMC_20160331T10335

6_R136_V20160328T093427_20160328T093427;

– S2A_OPER_PRD_MSIL1C_PDMC_20160406T14165

7_R093_V20160404T092409_20160404T092409.

Дані завантажувались із сервера Sentinels Scientific Data Hub

[<https://scihub.copernicus.eu/dhus/>].

Завантажені знімки мають рівень оброблення L1C. Зображення Level L1C постачаються з виконаною радіометричною корекцією та

ортометричною трансформацією. Повний перелік проведених процедур

можна переглянути в супровідній документації [63]. Основним

інструментом, в якому виконувалося опрацювання знімків, є програма SNAP 4.0 (Sentinel Application Platform). До основних переваг цього

програмного продукту належить наявність готових модулів та скриптів,

розроблених спеціально для роботи з мультиспектральними та

радіолокаційними знімками, отриманими супутниками Sentinel-1 та

Sentinel-2, що істотно пришвидшує процес їх оброблення. Для проведення

досліджень насамперед потрібно підготувати вихідні дані. На цьому етапі

виконувалась атмосферна корекція зображень з використанням Sentinel 2

correction processor, який інтегровано в програмне середовище SNAP.

Результатом роботи вищезазначеного модуля є зображення з рівнем

оброблення L2A. Для проведення подальших робіт важливим є приведення

роздільності всіх каналів зображення до одного значення (resampling), в

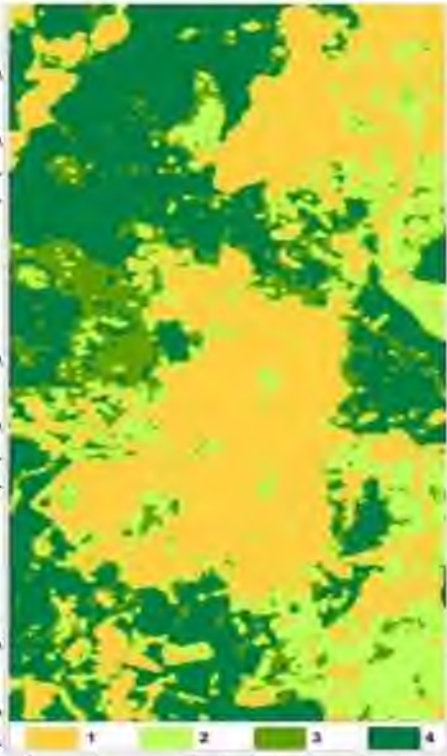
нашому випадку до 10 м. У зв'язку з розмірами знімків (280×280 км) та

складністю опрацювання даних таких розмірів виконано вирізання

досліджуваної області (Specific Product subset). Після виконання

підготовчих робіт здійснювалась побудова індексованих та композитних

зображень. Порівнявши індексні зображення, встановили, що найкраще для ідентифікації порушених унаслідок видобування бурштину земель підходять ґриди, побудовані за індексом GEMI.

Мал. 8. 1 – ділянки нелегального видобутку бурштину, 2 – трав'яна рослинність, 3 – чагарники та листяна рослинність, 4 – хвойні ліси.

Для поліпшення якості ідентифікації порушених земель створювалося декілька масок (за індексними та композиційними зображеннями). Після конвертації масок у векторні об'єкти над ними здійснювались оверлейні операції (додавання, віднімання, перетин). Це дало змогу відокремити порушені внаслідок видобування бурштину землі від ділянок з відкритими ґрунтами. Отримані результати показано на мал. 9. Для кожного досліджуваного кварталу визначено площі порушених земель (табл. 6).

Мал. 9. Порушені землі, виявлені під час аналізу знімків Sentinel-2

Таблиця 6. Площі порушених земель

Номер з/п	Номер кварталу	Площа порушених земель, га
1	31	26,1
2	32	6,5
3	48	0,4
4	49	23,4
5	50	4,4
6	62	38,3
Разом:		99,1

На завершальному етапі робіт досліджено точність визначення площ за знімками Sentinel-2. Для цього використано ортофотоплан місцевості масштабу 1:5000, побудований за даними знімків безпілотним літальним апаратом. На знімках та ортофотоплані вибирали ідентичні ділянки, визначали та порівнювали їхні площі. Різниця площ не перевищує 5 % і становлять у середньому 2 %.

Мінімальні заподіяні збитки оцінювались за трьома напрямками: 1 – порушення законодавства про надра, 2 – зняття без дозволу родючого шару ґрунту, 3 – самовільного зайняття земель лісогосподарського призначення.

Згідно із законодавством України, збитки, які заподіяні внаслідок порушення законодавства про надра, підлягають компенсації юридичними та фізичними особами, у тому числі іноземними, у повному обсязі, без застосування норм зниження розміру стягнення і незалежно від сплати екологічного податку (ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень законодавства про надра. Розмір збитків (З), встановлених за фактом самовільного користування надрами, визначається згідно з вимогами методики [6] шляхом встановлення обсягу самовільно видобутих надр (Д), помноженого на базову ставку (додаток 1 методики) в відшкодування збитків (Р), за формулою (1):

$$Z = \sum_{i=1}^K (P_i \cdot N \cdot D_i) \quad (1)$$

де D_i – обсяг самовільно видобутих корисних копалин з надр (кг);

P_i – базова ставка збитків у частках мінімальної заробітної плати;

N – величина мінімальної заробітної плати (грн.).

Розрахунки свідчать, що розмір відшкодування завданих державі збитків, за умови, що мінімальний обсяг самовільно видобутого бурштину становитиме 1–2 кг на добу, а видобуток, як видно із наведених космічних

даних, триває щонайменше 1 рік (приблизно 200 діб за сезон з кінця березня по середину жовтня), складе у цінах 2015 р. від 345,912 до 691,824 тис. грн. Розмір відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок зняття без

дозволу родючого шару ґрунту, складає 3 641,470 тис. грн. Розмір відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного зайняття земель лісогосподарського призначення (105,6 га), становить 371,368 тис. грн. Сумарно мінімальні збитки, без врахування витрат на відновлення екосистеми на пошкоджених землях та вартості видобутого бурштину, складають більше чотирьох млдн. гривень (4 358,750 тис. грн.)

3.3 Рациональне використання земель лісового фонду як сучасний напрям їх сталого розвитку

Законодавство що регулює суспільні відносини у сфері рекультивації порушених земель, потребує внесення подальших змін. Адже, переважна більшість нормативно-правових актів вказує на здійснення рекультивації або відповідальність за її нездійснення особами, що проводять гірничодобувні, геологорозвідувальні, будівельні та інші роботи, що передбачають механічне пошкодження ґрунтового покриву.

Непроведення рекультивації порушених земель належать до правопорушень, що завдають збитків легальним власникам та користувачам земельних ділянок, територіальній громаді та державі [15, 17, 58].
Порушник земельного законодавства, що не виконує комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою, незаконно одержує дохід від використання на інші цілі коштів, які згідно

кошторису у затвердженому робочому проекті землеустрою, мали б бути спрямовані на проведення рекультивациі порушених земель. Запровадження економіко-правового механізму відшкодування порушником збитків, що завдані внаслідок незаконного видобутку бурштину, невиконанням робіт із рекультивациі земель після завершення експлуатації родовищ корисних копалин, забезпечить більш ефективний захист інтересів держави та територіальних громад, прав власників та користувачів земельних ділянок, позитивно вплине на зменшення правопорушень у сфері землекористування. [62].

Реалізація проектів рекультивациі широко застосовується в провідних країнах світу.

В нашій державі питання рекультивациі земель є одним із основних завдань правової охорони земель, оскільки чинне законодавство не забезпечує їх належної охорони. Одним з напрямів втручання у ситуацію з боку державних органів та громадськості є діяльність з практичної реалізації реабілітації порушених ділянок. З цією метою Кабінет міністрів ухвалив постанову від 30.11.2016 № 1063 [58], якою затверджено «Порядок реалізації пілотного проекту рекультивациі земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину». На виконання цієї постанови прийнято ряд супровідних документів, зокрема «Перелік земель лісгосподарського призначення, у межах яких є частини, які порушені внаслідок незаконного видобування бурштину і потребують рекультивациі», затверджений наказом Держлісагентства України від 21.04.2017 № 138. Всього даний перелік включає 2046 порушених ділянок, площа порушених земель внаслідок незаконного видобування бурштину, становить 30037,6 га; сумарна площа лісових виділів у межах цих кварталів, на яких є порушені площі – 9816,9 га; сумарна площа власне порушених угідь – 4385,45 га. Виконавці з метою виконання умов договорів мають право залучати до проведення робіт з рекультивациі земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного

видобування бурштину, суб'єктів господарювання, зокрема тих, засновниками яких є територіальні громади, та фізичних осіб [58].

Відповідно до статті 166 Земельного кодексу України, рекультивация порушених земель – це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель. Рекультивация здійснюється шляхом пошарового нанесення на малопродуктивні земельні ділянки або ділянки без ґрунтового покриву знятої ґрунтової маси, а в разі потреби – і материнської породи в порядку, який забезпечує найбільшу продуктивність рекультивованих земель [20].

Шляхи рекультивации, залежно від природно-господарських особливостей території та інших чинників, можуть бути різними. Проте, обираючи напрям рекультивации порушених територій, необхідно враховувати комплекс економічних, екологічних та соціальних вимог, що у підсумку сприятиме раціональному перерозподілу територій між різними видами господарського використання. Статтею 1 Закону України “Про державний контроль за використанням та охороною земель” визначено, що непроведення рекультивации порушених земель – це невиконання комплексу організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою.

Згідно статті 54 Кодексу України про адміністративні правопорушення, непроведення рекультивации порушених земель тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В той же час, згідно статті 56 Закону України “Про охорону земель”, юридичні і фізичні особи, винні в порушенні законодавства України про охорону земель, несуть відповідальність згідно із законом, а застосування заходів дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності не

звільняє винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам.

Сама ж шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства України про охорону земель, підлягає відшкодуванню в повному обсязі. Алгоритм

визначення розміру збитків, завданих невиконанням робіт із рекультивації земель, є таким:

1) визначення приведеної кошторисної вартості комплексу організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених

земель на дату проведення перевірки під час здійснення державного

контролю за використанням та охороною земель шляхом множення її на індекс цін на будівельно-монтажні роботи у добувній промисловості, який

характеризує зміни у часі вартості будівельно-монтажних робіт із рекультивації земель, порівняно з періодом, на який розроблявся робочий

проект землеустрою;

2) визначення середньорічного доходу порушника від непроведення рекультивації порушених земель шляхом множення приведеної кошторисної вартості комплексу організаційних, технічних і

біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву,

поліпшення стану та продуктивності порушених земель на облікову ставку

Національного банку України;

3) визначення загального розміру завданих непроведенням рекультивації

порушених земель збитків шляхом множення середньорічного доходу

порушника від непроведення рекультивації порушених земель на строк

непроведення рекультивації порушених земель [18, 19, 27, 29, 66].

3) метою раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення необхідно провести рекультивацію

земель, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину всього 70

га. За даними обстеження лісових угідь значна частина їх території у хаотичному порядку була порушена шурфами та гідродинамічними

воронками, утвореними внаслідок роботи мотопемп. Ділянка займає у

згаданому таксаційному кварталі № 59 як відносно непорушені, так і порушені незаконним видобутком бурштину лісові ділянки. При цьому загальна площа виділів, які розглядаються, – 69,9 га, в т.ч. ділянок, порушених незаконним видобутком бурштину, – 66,0 га, що становить 94,7% площі таксаційних виділів.

Незаконне добування бурштину кардинально змінило стан навколишнього середовища – лісові екосистеми на частині ділянок добування були взагалі знищені, на іншій частині – сильно пошкоджені, флористичний склад рослинних угруповань кардинально змінився, а ценотична та парціальна структура, притаманна лісам, була знищена. Тобто всі вище вказані компоненти довкілля суттєво погіршені, знаходяться під дією тривалої деградації, або, навіть, близькі до таких, що повністю втратили свій природний потенціал (верхній шар ґрунту, ґрунтові води, деревостан).

Роботи з рекультивації полягають у здійсненні комплексу організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель лісогосподарського призначення, створення нових насаджень. [54-57].

Рекультивація порушених земель лісового господарства спричиняє безпосередній (прямий) вплив на такі компоненти довкілля:

- ґрунтовий покрив;
- рослинний покрив;
- ґрунтовий (перший від поверхні) водоносний горизонт, включаючи умови інфільтрації опадів та вод сніготанення;
- рельєф місцевості, включаючи умови поверхневого площинного стоку опадів та вод сніготанення.

Опосередкований вплив може спричинятися на існуючу мережу водотоків (часткове переобладнання меліоративних систем), підземні води (другий водоносний горизонт – за рахунок водообміну), тваринний світ, а також – соціальне і техногенне середовище. Згідно п. 4. Постанови КМУ № 1063 [4]

діяльність з рекультивациі порушених земельних ділянок лісогосподарського призначення здійснюється на підставі робочого проекту землеустрою з рекультивациі порушених земель.

Роботи безпосередньо з рекультивациі (основна діяльність) умовно можуть бути розділені на три етапи:

1. Геологічне вивчення у тому числі – дослідно-промислова розробка (ДПР), включно з вилученням виявленого бурштину згідно п. постанови КМУ № 1063.

2. Технічна рекультивациа земель.

3. Біологічна рекультивациа земель. ДПР та технічна рекультивациа здійснюються у єдиному комплексі робіт, передбаченому Проектом землеустрою. Завершальною стадією ДПР на кожній ділянці є її технічна рекультивациа, яка включає планування, меліоративні заходи, утилізацію відходів тощо.

У Проекті землеустрою розробляється технологічна схема рекультивациі, якою передбачається використання важкої техніки (екскаватора), насоса та приймального бункера з гуркотом для промивання

піщаної маси. Також на певних стадіях робіт для переміщення ґрунту у відвал та планування поверхні використовується бульдозер. У деяких випадках може використовуватися колісний вантажний транспорт (самоскид). Для накопичення розкритих та відпрацьованих ґрунтових піщаних мас улаштовуються тимчасові відвали; для резерву води – зумпф.

На стадії ДПР орієнтовні обсяги піщаних ґрунтових мас, які необхідно промити у межах 59 кварталу Сарненського лісництва, за умови рекультивациі фактично порушеної площі 52,8 га, складають (в залежності від глибини залягання потенційно бурштиноносних шарів) 2600...3200 тис.

м3. За існуючою технологією це потребує сукупних витрат від 10 до 12 млн

м3 води. Оскільки буде задіяна схема оборотного водопостачання (замкнений цикл) із попереднім освітленням використуваної повторно промивочної води, необхідні обсяги води будуть на два порядки менші.

Фактичні витрати води (на інфільтрацію та випаровування) не перевищуватимуть 20...30 тис м³ за весь період ДПР.

Після завершення етапу ДПР і технічної рекультивациі будуть проведені спеціальні агроекологічні та агрохімічні дослідження для встановлення показників забруднення ґрунтів, їх родючості (вміст гумусу), хімічних та органічних властивостей тощо. За результатами цих досліджень будуть підготовлені рекомендації щодо комплексу необхідних агрохімічних агрокультурних заходів та запропонований дендроплану насаджень.

До початку біологічної рекультивациі площі 2-3 роки витримуються «під чорним паром», або засіваються однорічними культурами для збагачення ґрунту поживними речовинами (бобові, люцерна тощо). Метод відновлення родючості буде обраний після вивчення стану ґрунтів. Після заліснення землі передаються користувачеві для продовження їх використання згідно їх цільового призначення. Таким чином, хоча на даному етапі Пілотного проекту не всі екологічні наслідки планованої діяльності можуть бути оцінені, характер і масштаби цієї діяльності дозволяють констатувати, що:

- негативні впливи на довкілля мають характер дуже обмежений у просторі і часі та не спричиняють наслідків на населення і природне середовище, які вимагають додаткового втручання чи реагування з метою їх пом'якшення чи усунення;
- позитивні наслідки планованої діяльності очевидні, оскільки вона сприятиме поступовому відновленню природного середовища і усуває можливість його порушення у майбутньому незаконним видобутком бурштину [15, 17, 58, 63, 66].

Таким чином, видобування бурштину має значний вплив на екологічний стан навколишнього середовища, що вимагає вирішення питання з регулювання охорони родовищ від незаконного видобутку і псування земель на державному рівні шляхом прийняття відповідних законопроектів.

Також є необхідним проведення рекультивації порушених земель, задля їх повернення в природний стан, аби не втрачати цінні земельні ресурси і відновити екологічний стан територій.

ВИСНОВКИ

Особливістю лісів та лісового господарства України є відносно низький середній рівень лісистості території країни; зростання лісів у різних природних зонах, що є істотно відмінними щодо лісорослинних умов та методів ведення лісового господарства, переважно екологічне значення лісів та висока їхня частка (до 50 %) з режимом обмеженого користування; історично сформована ситуація закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами; половина лісів України є штучно створеними та потребують посиленого догляду.

Система управління землями лісогосподарського призначення має забезпечувати виконання таких загальних і спеціальних управлінських функцій: облік, планування використання, організування, мотивування, контроль та моніторинг землекористування. Облік як спеціальна управлінська функція є первинним елементом механізму забезпечення раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення.

Сьогодні в існує проблема самосійних (необлікованих) лісів, яких в Україні існує велика кількість на сільськогосподарських землях та землях запасу. З метою їх раціонального використання пропонуються наступні механізми: провести інвентаризацію необлікованих лісів у межах ОТГ; розпочати процедуру передачі їх у користування державним чи комунальним лісогосподарським підприємствам; не висувляти такі ділянки на земельні торги та не надавати у приватну власність на базі необлікованих

лісів на землях приватної власності започаткувати ведення приватного лісівництва в Україні. Це не лише дозволить зберегти стійкі ліси природного походження, які не потребували б витрат на створення та догляд, але і дозволить лісогосподарським підприємствам отримати прибуток від їх використання у майбутньому.

Землі лісового фонду займають майже 40 % у структурі земель Сарненської територіальної громади. Вся територія лісового фонду територіальної громади перебуває у державній власності. Основним лісокористувачем є ДП «Сарненський лісгосп». Основною проблемою є значна кількість площ порушених внаслідок незаконного добування бурштину – майже 100 га, та не проведення рекультивації таких земель.

Видобування бурштину має значний вплив на екологічний стан навколишнього середовища, що вимагає вирішення питання з регулювання охорони родовищ від незаконного видобутку і псування земель на державному рівні шляхом прийняття відповідних законопроектів. Також є необхідним проведення рекультивації порушених земель, задля їх повернення в природний стан, аби не втрачати цінні земельні ресурси і відновити екологічний стан територій.

Проведення інвентаризації земель лісового фонду Сарненської територіальної громади за допомогою методів дистанційного зондування дало змогу встановити що загальна площа пошкоджених територій сягає 99,1 га. Мінімальні заподіяні збитки оцінювались за трьома напрямками: 1 – порушення законодавства про надра, 2 – зняття без дозволу родючого шару ґрунту і 3 – самовільного зайняття земель лісогосподарського призначення. Сумарно мінімальні збитки, без врахування витрат на відновлення екосистеми на пошкоджених землях та вартості видобутого бурштину, складають більше чотирьох млн. гривень.

Запровадження економіко-правового механізму відшкодування порушником збитків, що завдані внаслідок незаконного видобутку

буришину, невиконанням робіт із рекультивації земель після завершення експлуатації родовищ корисних копалин, забезпечить більш ефективний захист інтересів держави та територіальних громад, прав власників та користувачів земельних ділянок, позитивно вплине на зменшення правопорушень у сфері землекористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аспекти сталого розвитку лісового, сільського, водного та енергетичного господарств зони Полісся України. Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції 08 квітня 2021 р. м.

Житомир. Режим доступу: https://zhatk.zt.ua/wp-content/uploads/2021/05/zbirnik-2021_final_compressed.pdf

2. Волков О. Є. Правова регламентація зміни цільового призначення земельних лісових ділянок в Україні. Інноваційний розвиток і

трансгранична безпека: економічні, екологічні, правові та соціокультурні аспекти. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених (м. Чернігів, 21 грудня 2015 р.). Збір.матер. конф. Чернігів:

ЧНТУ, 2015. С. 686–688.

3. Волков О.Є. Характеристика лісового фонду як об'єкта регулювання нормами адміністративного права. Сутність та значення впливу

законодавства на розвиток суспільних відносин: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 березня 2019 р.). Одеса: ГО

«Причорноморська фундація права», 2019. С. 52–55.

4. Гилка М. Д. Розвиток сільських територій України у контексті євроінтеграційних процесів / М. Д. Гилка / Глобальні та національні

проблеми економіки. – 2015. - № 4. – с. 124-129.

5. Державна стратегія управління лісами України до 2035р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-p#Text>

6. Держлісагентство: в Україні буде проведена інвентаризація лісів – 23.06.2020, <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhlisagentstvo-v-ukrayini-bude-provedena-inventarizaciya-lisiv>

7. Децентралізація. Про об'єднання громад. Інфографіка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/gromadas/gallery>

8. Дорош О.С., Буряк Р.І., Купріянич І.П. Землевпорядний регламент як інструмент планування розвитку землекористування в Україні // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 2. С. 20–27.

9. Дорош О.С., Бутенко Є.В., Купріянич І.П. Застосування даних дистанційного зондування Землі при вирішенні проблем управління землями сільськогосподарського призначення: наук. монографія. К.: Медінформ, 2015. 256 с.

10. Дорош О.С., Фоменко В.А., Мельник Д.М. Ключова роль землеустрою у плануванні розвитку системи землекористувань у межах територіальних громад // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2018. № 2. С. 22–32.

11. Заверюха М. М. Організаційно-правове забезпечення державного управління лісовим господарством України // М. М. Заверюха // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – Вип. 9. – С. 70–72.

12. Заверюха М. М. Поняття охорони лісів, земель лісогосподарського призначення та основні заходи її здійснення // М. М. Заверюха // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 29. – С. 237–240.

13. Заверюха М. М. Щодо визначення поняття «використання земель лісогосподарського призначення» // М. М. Заверюха // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 72. – С. 237–242.

14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» № 2498-VII Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19#Text>

15. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» № 711-IX від 17.06.2020 року – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

16. Закон України «Про охорону земель». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

17. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

18. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>

19. Закон України Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>

20. Земельний кодекс України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

21. Історія розвитку лісового господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geopom.at.ua/publ/26-1-0-14>.

22. Конституція України: закон України. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

23. Купріянич І. П., Мединська Н.В. Екологічнобезпечне використання сільськогосподарських земель на регіональному рівні. Монографія ІІ— Корсунь-Шевченківський, (Черкас. обл.): ФОП Майдаченко ІС. 2011.

24. Купріянич І. П. Концепція розвитку сімейних фермерських господарств в Україні з досвіду зарубіжних країн. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2016, 1-2: 32-40.

25. Лісовий кодекс України: закон України Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/>

26. Надточій П.П. Екологічні наслідки видобування бурштину на Житомирщині (практичний poradnik) / П.П. Надточій, Т.М. Мислива // Житомир: Видавництво ЖНАЕУ, 2015. – 50 с

27. Національна інвентаризація лісів: як лісова політика формує суспільне сприйняття лісокористування. Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 березня 2019 р.). Одеса: ГО

«Причорноморська фундація права», 2019. С. 52–55

28. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2016. 72.

29. Опенько І. А. Кореляційний аналіз впливу існуючої системи державного управління на використання земель лісогосподарського призначення в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 55–62.

30. Опенько І. А., Свсюков Т. О. Удосконалення обліку кількості та якості земель під полезахисними лісовими насадженнями в кадастрово-реєстраційній системі. *Збалансоване природокористування*. 2014. № 3. С. 106 – 112

31. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року Режим доступу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

32. Постанова КМУ "Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів" № 1147 від 17 вересня 1996 р.

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>

33. Принципи лісівництва //ООН; Принципи, Міжнародний документ від 14.06.1992//http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_345

34. Порядок денний XXI століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.um.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda2_1.shtml

35. Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території і мінімально необхідної захисної лісистості агроландшафтів України

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-21#Text>

36. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 733 (в ред. від 18.10.2017). Режим доступу: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF)

37. Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених

Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1142. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-п#Text>

38. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Відомості Верховної Ради, 2019, № 16. Ст. 70.

39. Про результати виїзного засідання з питання: “Проблематика реформування лісового господарства” – 20.02.2018. Режим доступу: <http://lhnv.net/?p=1418>

40. Про схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини: розпорядження Кабінету Міністрів

України від 16.09.2009 № 1090-р. Урядовий кур'єр від 30.09.2009. № 179.

41. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / за ред. проф. А.П. Гетьмана та М.В.

Шульги; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016.

320 с.

42. Проект Національного кадастру антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів в Україні за 1990-2018 роки

(англійською мовою відповідно до вимог Секретаріату Рамкової

конвенції ООН про зміну клімату) для публічного ознайомлення та

отримання зауважень і пропозицій 25.03.2020 Режим

доступу: <https://menr.gov.ua/news/34928.html>

43. Публічний звіт державного агентства лісових ресурсів України за 2019

рік.

Режим

доступу:

[https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/ПУБЛІЧНИЙ%20](https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20ДАЛРУ%20ЗА%202019%20РІК.pdf)

[ВІТ%20ДАЛРУ%20ЗА%202019%20РІК.pdf](https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/26022020/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20ДАЛРУ%20ЗА%202019%20РІК.pdf)

44. Тимочко Т.В. Екологічні наслідки видобування бурштину та шляхи

їхнього подолання. / Т.В. Тимочко // Інформаційні матеріали до

засідання круглого столу «Рекультивация територій, порушених

внаслідок видобування бурштину» 4 вересня 2015 року м. Рівне.

Всеукраїнська екологічна ліга, м. Рівне – 2015, – С. 4–5.

45. Філіпович В. Є. Супутниковий моніторинг територій незаконного

видобутку бурштину. / В.Є. Філіпович // Український журнал

дистанційного зондування Землі, 6 (2015) – С. 4–7 [Електронний ресурс]

– Режим доступу <http://ujrs.org.ua/ujrs/article/view/52/70> Online ISSN:

2313-2132

46. Чернігівська ОДА рятує самосійні ліси – 15.07.2020 Режим

доступу: <http://cg.gov.ua/index.php?id=394936&tp=page>

47. Шевченко О. В., Опенько І. А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. 2017. № 3 С. 126–130.

48. Шевченко О. В., Опенько І. А., Цвях О. М. Економічні передумови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. No 2. С. 58–65.

49. Як знищуються самосійні ліси Чернігівщини? – 20.08.2020. Режим доступу: <http://epi.org.ua/announces/yak-znyshhuyutsya-samosijni-lisy-chnernigivshhyny/>

50. Состояние лесов мира 2016. Леса и сельское хозяйство. Проблемы и возможности землепользования. Режим доступу <https://www.uncclearn.org/sites/default/files/inventory/a-15588r.pdf>

51. Ігонін Р.В., Вікторчук М.В., Особливості адміністративно-правових засобів охорони земель лісового фонду України. Право і безпека - Law and Safety. 2019, №4 (75)

52. Слободян О. Дещо про незаконний видобуток бурштину. // Режим доступу: <http://ua.112.ua/mnenie/deshcho-pro-nezakonnyi-vydobutok-burshtynu-250536.html>

53. «Про затвердження Порядку проведення національної інвентаризації лісів та внесення зміни у додаток до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних». Постанова кабінету міністрів України №392 21.04.2021. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2021-p#Text>

54. Офіційний сайт ДП «Сарненське лісове господарство» <https://sarnylis.com.ua/golovna.html>

55. Чабанчук В. Ю. Наукові підходи до сутності понять „лісу” та „лісового ландшафту” // Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 24–26 листопада 2015 р.). Київ, 2015. С. 75–77.

56. Чабанчук В. Ю. Продуктивність лісових ландшафтів Рівненщини // Молода наука Волині : пріоритети та перспективи досліджень : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 228–231.

57. Погребський Т. Г., Чабанчук В. Ю. Регіональні особливості видового складу лісових геокомплексів Рівненської // V Миколаївські читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 12–13 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. С. 43–47.

58. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину (Постанова Кабінету Міністрів України). № 1063. (2016). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016>

59. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М. Філософія розвитку теорії земельного устрою сільських територій. Агросвіт. 2022. № 9-10. С. 13–20.

60. Філіпович В. Є. Методика пошуку та локалізації ділянок незаконного видобутку бурштину за матеріалами багатозональної космічної зйомки / В. Є. Філіпович, Г. Б. Крилова, М. С. Лубський // Сучасні інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях: зб. наук. Праць 14-ї Міжнар. наук.-практ. конфер. (5–9 жовтня 2015 р, м. Київ, Пуща-Водиця). – С. 181–198.

61. Філіпович В. Є. Оперативний контроль поширення нелегального видобутку бурштину та оцінка збитків, заподіяних державі, за матеріалами багатозональної космічної зйомки / В. Є. Філіпович // Екологічна безпека та природокористування. – 2015. – № 4. – С. 91–97.

62. Філіпович В. Є. Супутниковий моніторинг територій незаконного видобутку бурштину / В. Є. Філіпович // Український журнал дистанційного зондування Землі. – № 6 (2015). – С. 4–7.

63. Afforested farmland vs. forestland: Effects of bark stripping by *Cervus elaphus* and climate on production potential and structure of *Picea abies* forest. Режим

доступу: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0221082>

64. Baik O. Rational nature management as a component of environmental safety: economic and legal aspects / Baik O., Yarmol L., Sirant M., Poradynets H., Stetsyuk N. // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2021. - № 4 (39). - С. 429-438.

65. Forest and water management <http://www.fao.org/3/ag147e/AG147E18.htm>

66. Naturally afforested agricultural lands in Latvia – Assessment of available timber resources and potential productivity – January 2008. Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/228743914_Naturally_afforested_agricultural_lands_in_Latvia_-_Assessment_of_available_timber_resources_and_potential_productivity